

Prenumerera på SLS nyhetsbrev!

SLS nyhetsbrev innehåller information om det senaste som pågår inom SLS – från boknyheter till forskningsrön och pärlor ur SLS arkiv. Brevet är gratis och sänds ut per e-post med några veckors mellanrum. Sänd ett e-postmeddelande med rubriken "SLS nyhetsbrev" till adressen nyhetsbrev@sls.fi. Din prenumeration bekräftas med ett svarsmeddelande.

Vill du bli medlem i SLS?

Medlemsavgifter: årsmedlemmar 20 euro, ständigt medlemskap 800 euro. Du kan ansöka om medlemskap via sällskapetets webbplats www.sls.fi eller genom att skicka in en ansökan till adressen nedan. Som medlem får du årsboken *Historiska och litteraturhistoriska studier* gratis samt 50 % rabatt på ett exemplar av varje bok i SLS skriftserie (om ej annat anges).

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors

SLS ARKIVCENTRUM I VASA

Handelsplanaden 23, 65100 Vasa

Tfn (09) 61 87 77 (gemensam växel)

info@sls.fi www.sls.fi

Öppet vardagar 9.00–16.00

källan

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

SLS

2-2011

KÄLLAN - 2 / 2011

TEMA

SPRÅK

Finlandssvenska i Sverige ~ Svensk dialektgeografi ~ Språkvårdsdiskussion
P.E. Svinhufvud ~ G.A. Wallin

4 Finlandssvenska i Sverige.
Hur fungerar det?

17 Idéer och ideologier i språkvårds-
diskussionen 1860–1920

- 3 Mångfald hellre än enfald
- 4 Finlandssvenska i Sverige.
Hur fungerar det?
- 8 Dialekten lever i Svenskfinland
- 11 Svensk dialektgeografi
i teori och praktik
- 14 P. E. Svinhufvud ur olika
synvinklar
- 17 Idéer och ideologier i språk-
vårdsdiskussionen 1860–1920
- 21 Kolumn: Hur talar de i radio och
tv?
- 22 Kunskapen om svenskans ord-
följd hos finska universitets-
studerande
- 26 "På skoj eller av gammal vana"
Folkkultursarkivets pristävling
- 32 Augusta Lundahl 200 år
- 34 Att uppleva tystnad. Nationell
insamlingstävling.
- 35 Teaterpjäser, konstnärsbrev
och personaltidningar.
Nyförvärv till arkiven.

- 39 Lingvist, forskningsresande,
äventyrare. Georg August
Wallin 200 år.
- 43 Helene Schjerfbeck's brev till
målarystern Maria Wiik
- 44 SLS på bokmässan i Göteborg
- 46 Författaren, skrotkonstnären,
snickaren. Mathias Nystrand
har intagit Abramsgården.
- 48 Det öppna arkivet
- 50 Kulturjour på bokmässan i
Helsingfors
- 51 Aktuellt från SLS
- 52 Nya böcker från SLS
- 57 SLS föredragsserie våren 2012

Verklighet i bild

Om fotografer i Finland

Föredragsserie våren 2012 i Svenska litteratursällskapet hus,
Riddaregatan 5, Helsingfors

Måndagen den 27 februari kl. 18.00

- **Meta Sahlström:** Pressfotografen Rafael Olin
- **Katja Hellman:** En tidsresa med Vöråfotografen Erik Hägglund

Måndagen den 26 mars kl. 18.00

- **Catherine af Hällström:** Åbofotografen Johan Jakob Reinberg
(1823–1896)
- *Föreläsare meddelas senare*

Måndagen den 23 april kl. 18.00

- **Agneta Rahikainen:** Författarna bakom linsen, om Edith
Södergran och Henry Parland som fotografer
- **Sabira Ståhlberg:** Fotografen och mångsysslaren K. E. Ståhlberg

Måndagen den 14 maj kl. 18.00

- **Anne-May Berger:** Rariteter från 1800-talet
– fotografier i Historiska och litteraturhistoriska arkivet
- **Marika Rosenström:** Amatörer, proffs och forskare
– fotografier i Folkkultursarkivet

Rätt till ändringar förbehålles. Vänligen observera att antalet platser är begränsat.

KÄLLAN. Svenska litteratursällskapet informerar 2/2011 (18:e årgången). Utgivare: Svenska litteratursällskapet i Finland,
Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors www.sls.fi tfn (09) 618777 e-post info@sls.fi

Ansvarig utgivare: **Magnus Pettersson** Layout: **Antti Pokela** Redaktörer: **Malin Bredbacka-Grahn, Nina Edgen-Henrichson,**
Patrik Simberg Övriga redaktionsmedlemmar: **Mikael Korhonen, Christer Kuvaja, Magnus Pettersson** Fotograf (när inte annat
anges): **Janne Rentola.** Arkivbilder ur egna samlingar Tryck: Painoyhtymä Oy / Östra Nylands tryckeri, Borgå 2011 ISSN 1237-8356

Omslagsbild: © Johan Isaksson Illustration 2011

Mångfald hellre än enfald

Ett populärt missförstånd är att Europa är särskilt rikt på olika språk. Missförståndet upprätthålls av att Europeiska unionen använder 23 officiella språk och av att ytterligare ett fyrtiotal minoritetsspråk av tradition talas inom medlemsnationernas gränser. EU är förvisso en ovanlig konstruktion, men förväntningarna på ett gemensamt enhets-språk bygger väl delvis på en helt obefogad jämförelse med USA och Ryssland.

Historikern Norman Davies har i sin berömda bok *Europe, a history* noterat att för de tidiga grekerna låg den kända världen i öster (soluppgångens land). Europa däremot stod för det okända i väster (solnedgångens land). Det grekiska språket skilde civilisationen från barbarerna, som talade obegriplig rotväliska.

Denna föga lovande utgångspunkt till trots har den språkliga mångfalden följt Europa på dess vandring uppför statusstegen. Ännu i dag talas norr om Medelhavet arumänska, furlanska och andra rätoromanska språk, sardiska och andra varieteter med ursprung i romarriket. I Europas västliga delar talas flera keltiska språk, som genom historien vandrat tvärs över kontinenten. I söder lever baskiskan kvar, i norr överlever små nordiska språk så som t.ex. färöiskan och de finskugriska samiska språken. I ljuset av detta är det lätt att se att många globalt orienterade visionärs ut-sagor om en snar språkdöd har slagit slint.

Men det är som sagt ett missförstånd att EU-området skulle vara särskilt rikt på språk. Tove Skutnabb-Kangas anger att hela Europa, med omkring 11 procent av vär-

» *Civiliserade nationer värnar om sin språkliga mångfald.*»

dens befolkning, hyser bara 3–4 procent av världens språk. Jämfört med Asien, Afrika och Stillahavsområdet (med 62–73 procent av världens språk) är vår världsdel tvärtom rätt enhetlig. Språkgrupperna är dessutom jämförelsevis stora och stöds av skriftspråk.

Civiliserade nationer värnar om sin språkliga mångfald. Europarådet, med säte i Strasbourg, har antagit principer för stöd av de utsatta landsdels- och minoritetsspråken. I många länder stöds i dag minoritetsspråk som har varit hårt utsatta med satsningar på barndagvård, skola och medier.

De keltiska språken, så som kymriska, iriska och gaeliska, förstås i dag av flera i den unga generationen än i föräldragenerationen. Samma utveckling ser vi i Katalonien och i Baskien. Forskare som verkar inom ett europeiskt projekt som undersöker språklig mångfald, *DYLAN*, har visat på att barn som samtidigt lär sig flera språk utvecklar bättre intellektuella färdigheter än deras enspråkiga jämnåriga.

Samtidigt pågår i Europa en parallell tvåspråkighetsutveckling. Den tar sig många former. De flesta i Norden lär sig i dag god engelska, och engelskans ställning som världsspråk förstärks. Men de som talar

sådana språk som inte är majoritetsspråk lär sig, förutom sitt eget språk och engelska, även i allt högre grad att fullständigt behärska landets dominerande språk. För dem – för oss – gäller i bästa fall en levande trespråkighet.

I detta nummer av *Källan*, med temat "Språk", presenteras pågående språkvetenskaplig forskning inom Svenska litteratursällskapet. Aktiviteten inom SLS när det gäller forskningen kring det svenska språket i Finland är stor, helt i linje med sällskapets mål och syfte.

De olika regionala varieteter som tillsammans bildar svenskan i Finland är delar av en större svensk språkgemenskap. Vi brukar säga att vi utgör mellan 5 och 6 procent av landets befolkning. Statistiken utgår från registrering av modersmål. Men räknar vi – så som man gör i de flesta länder i Europa – in alla som betraktar sig som svensk- eller tvåspråkiga uppgår andelen till närmare 10 procent.

I Europas språkliga mångfald är svenskan med dess nära kontakt till andra nordiska språk en port till vardagsumgänge med 20 miljoner människor som lever i den mest välmående delen av vår världsdel. Den som vill betrakta detta i ett pessimistiskt ljus har kanske anledning att omvärdera sina utgångspunkter. ■

TOM MORING

Tom Moring är professor i kommunikation och journalistik vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet och styrelsemedlem i SLS.

TEMA SPRÅK

Finlandssvenska i Sverige

Hur fungerar det?

Finlandssvenska i Sverige är svenska, men också litet utrikiska. Är det kanske så det känns att vara finlandssvensk och tala svenska i Sverige? 260 finlandssvenskar har svarat på Språkarkivets frågor om språkbruk och språklig anpassning när finlandssvenskan möter sverigesvenskan. Hur fungerar det och vad fungerar ibland inte?

MARIKA TANDEFELT

Våren 2011 lade Språkarkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland ut en frågelista på webben med ett dussin frågor som alla handlade om hur en finlandssvensk kan uppleva sig som svensktalande i Sverige. Under de veckor i maj och i juni som listan låg ute kom det in 260 svar. Svaren finns nu i en databas på Språkarkivet och kommer att kunna användas för forskning med tillstånd av arkivet.

Språkforskaren kan naturligtvis själv gå ut i verkligheten för att lyssna och iaktta, men då blir materialet begränsat till färre personer och till ett fåtal sociala och geografiska sammanhang. Läger man ut frågorna på webben får man in ett mycket större material. Svar på frågelistor och enkäter speglar inte verkliga situationer, men de återger språkbrukares uppfattning om hur det brukar gå till i situationer som de har erfarenhet av. Svaren avslöjar också rådande språkliga attityder. Språkforskarens uppgift

blir att lägga ett pussel av de svar som kommer in och bit för bit avslöja en trolig helhetsbild.

Frågelistans frågor om finlandssvenskan i Sverige är formulerade så att de tillsammans ska kunna ringa in bl.a. följande: sverigesvenskars kunskap, respektive okunskap om vad finlandssvenska är, finlandssvenskars anpassning till sverigesvenskan, deras förmåga/vilja att hålla fast vid sin finlandssvenska samt de språkliga kommentarer som de eventuellt får höra när de besöker hemlandet.

Informanter med rötter i hela Svenskfinland

Frågelistan skickades ut via olika privata och offentliga kanaler: e-post skrevs och skickades vidare, upprop publicerades på facebook osv. Informationen spreds raskt och svar strömmade in från olika håll. Att åstadkomma det som kallas ett representativt urval av finlandssvenskar i Sverige var förstås inte möjligt, men informantgruppen är väl spridd både vad gäller nuvarande hemort och ursprunglig hemort i Finland. Av figur 1 framgår i vilka regioner informanterna har sina rötter. Österbottningarna och nylänningarna är nästan lika många i informantgruppen. Tillsammans står de för 83 procent, medan åbolänningarna står för 13 procent och de övriga för omkring 1 till 2 procent.

Kontakten med Sverige och sverigesvenskan varierar. I Österbotten och på Åland är den självklar och har långa rötter, i andra delar av Svenskfinland är det geografiska och kanske också det mentala avståndet längre. Benägenheten att flytta till Sverige för gott eller för en längre tid är en annan i Österbotten än t.ex. i Nyland. Erfarenheterna av, och därför också attityderna till, sverigesvenskan kan variera som en följd av olika traditioner i de regioner som informanterna kommer ifrån.

Åldersmässigt är fördelningen jämn. De flesta representerar åldersgrupper som är ute i yrkeslivet. Största delen har också bott i Sverige i mer än tio år. I fråga om fördelningen mellan könen är informantgruppen ändå snedfördelad; ca tre fjärdedelar av informanterna är inte oväntat kvinnor.

Modersmål och språklig anpassning

Hur man som finlandssvensk blir bemött i en sverigesvensk språkmiljö, och hur man själv hanterar den språkliga anpassning som kan behövas, kan tänkas bero på vilket slags finlandssvenska man är uppvuxen med. Informanterna fick därför precisera sitt modersmål och alternativen blev fler. Några har vuxit upp med en dialekt som modersmål, andra

» Erfarenheterna av, och därför också attityderna till, sverigesvenskan kan variera som en följd av olika traditioner i de regioner som informanterna kommer ifrån.»

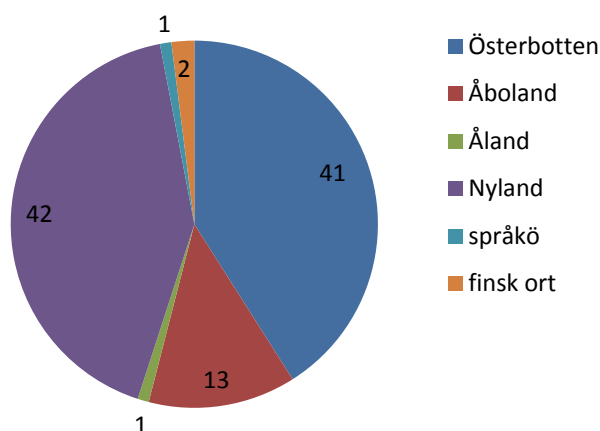
med standardfinlandssvenska (s.k. högspråk). Flera var bidialektala, dvs. de hade vuxit upp med dialekt och högspråk parallellt. Inte helt oväntat återfinns de flesta informanter som har angett dialekten som sitt modersmål i Österbotten. Detsamma gäller de dubbla modersmålen. (Se figurerna 2 och 3.)

Personer som har en dialekt som modersmål kommer genom sin flyttning till Sverige att möta ytterligare ett högspråk utöver det finlandssvenska standardspråk som han eller hon redan har mött antingen hemma eller i skolan i Finland. Behåller informanten denna bredd eller inte? Några gör det, andra gör det inte utan eftersträvar en allmän standardsvenska:

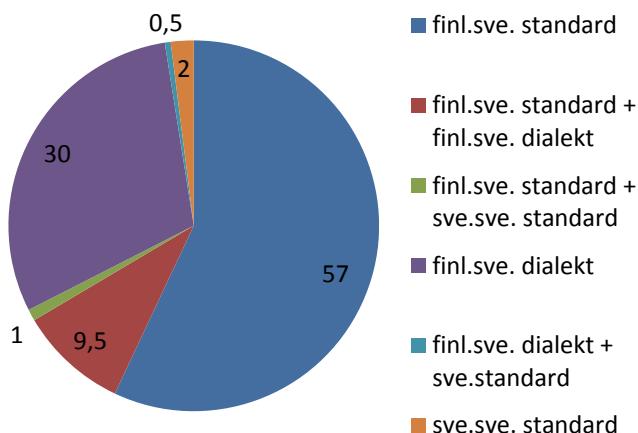
» Efter 40 år har jag anpassat mig till rikssvenskan. Jag talar svenska på 3 olika sätt: min dialekt, högsvenska och rikssvenska.

» Jag använder inte moderna rikssvenska ord, och inte slang. Däremot vanliga ord, som äldreboende, vårdcentral, grovsoporna, övergångsställe, vitvaror, sjuk-

Figur 1. Informanternas rötter i Finland (%)

Figur 2. Informanternas första språk (%)

skrivna (ist. för sjukledig), m.fl. Framför allt använder jag inte onödiga finlandismer. Exempelen ovan (och mycket mer) upplever jag inte som att jag skulle ha tagit till mig rikssvenska, snarare som att jag använder standardsvenska istället för finlandismer eller översättningar från finska.

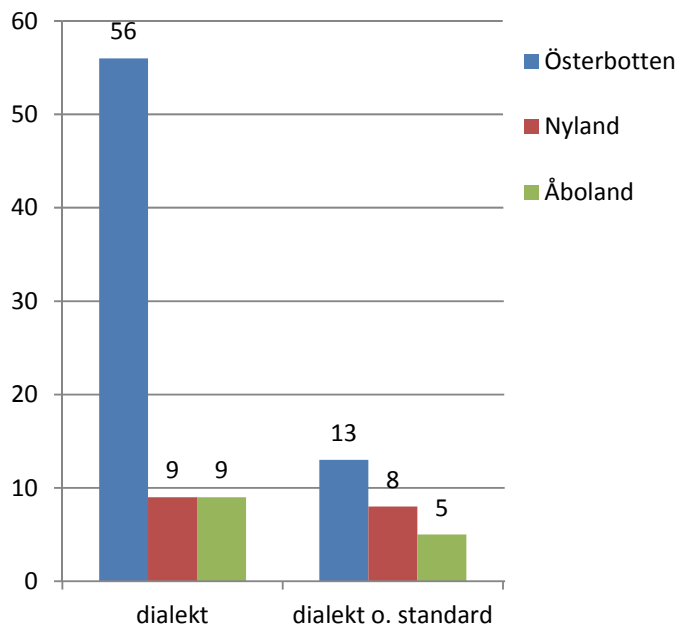
I sina svar ger informanterna många exempel på när och hur de anpassar sig till språket i Sverige för att missförstånd inte ska uppstå. Det handlar om uttal – som det svåra svenska sje-ljudet – och det handlar om klassiska finlandismer – som *roskis* för 'sopor' och *semla* för 'småfranska', 'fralla'. Men det handlar också om småord, t.ex. *nog*, som kan ställa till det.

” I allmänhet är det ju inte svårt, men efter att en taxi en gång åkte till Bergsgatan 20 i stället för Bergsgatan 7 som vi då bodde på lät jag i allmänhet min rikssvenska man beställa taxi!

” En gång då jag ville köpa semlor, vilket i Finland är smörgåsbröd, fick jag i stället stora gräddbullar med mandelmassa, fastlagsbulle. Jag tyckte det var pinsamt att säga att det inte var det jag ville ha, så barnen blev glada att få bulle i stället för smörgås.

” Det ord som skapat störst missförstånd är det lilla ordet ”nog”. När svenskar t.ex. har frågat ”Kommer ni på lördag?” har jag svarat ”Jag/Vi kommer nog”. Då har de varit förbryllade och upprepat frågan: ”Vet ni inte ännu om ni kommer?” I Sverige betyder ju ”nog” ungefär samma sak som ”kanske” och används inte för att understryka att ”vi verkligen kommer”. Förvirrande!

Figur 3. Dialekt som modersmål (%)

Bemötande i Sverige och kommentarer i Finland

I allmänhet får finlandssvenskarna ingen negativ respons på sitt språk i Sverige, men okunskapen om den gemensamma historien irriterar många. Mer eller mindre tålmodigt levereras då en liten historielektion:

” Ibland har jag inte orkat förklara, men i de fall som personen varit såväl intresserad som intelligent har jag förklarat bakgrunden om gemensam historia och att svenskan lever kvar i Finland. Samma kultur, kanske ibland mera svensk än i Sverige. De flesta är dock helt ointresserade. Vill inte veta eller lära sig något ”nytt” (egentligen urgammalt). M a o är den svenska skolan mycket dålig på att lära ut sin svenska historia.

Några oöverkomliga språksvårigheter tycks inte förekomma och det var väl inte heller att vänta. Däremot har många informanter intygat att deras finlandssvenska har uppfattats som ”förvånansvärt lätt finska”. Veldig många berättar också att de får kommentarer om sitt språk av släkt och vänner i Finland. Det gäller att bevara sin ursprungsdialekt, vilken den än är. Att börja låta sverigesvensk verkar inte rekommendabelt:

- ” Ibland får man höra att nu är du hemma och då pratar vi dialekt.
- ” Alltid när jag är hemma så är det någon som ska kommentera att man ”snackar som en svenne.”
- ” Ja, alla som emigrerat till Sverige är ju i princip ”förrädare” man har svikit landet och är en riktig hurri tycks det!
- ” Nej, men jag pratar en ”finare” finlandssvenska, min dialekt är borta.

Att växla helt mellan olika varieteter av samma språk är svårt. Och alltid vill man det inte heller. Informanterna är väl medvetna om vilka ord och uttryck de har plockat på sig i Sverige och gjort till sina egna:

- ” Ja, jag fikar och tar helg inte veckoslut. Bjuder på middag. Läser vad som finns i tidningen inte på. Jag far inte mer, utan åker eller går. Söker inte utan letar efter.

Att vara annorlunda i två länder

Materialet Språkarkivet har fått in är rikt, och vi är tacksamma för all den möda som informanterna har lagt ned på sina svar. Många perspektiv kommer att kunna anläggas på svaren. Har äldre och yngre informanter kanske olika erfarenheter? Har informanter från olika regioner haft olika beredskap att möta svenskan i Sverige? Varierar hemmafolkets reaktioner på utflyttade vänner och släktingar mellan olika regioner och generationer? Erfarenheten av att vara litet annorlunda både som inflyttad i Sverige och som utvandrad från Finland delar alla informanter. Att vara en annorlunda svensktalande person är tydligen ändå i regel något ganska bra. ■

Professor Marika Tändefelt är projektledare för projektet ”Svenskan i Finland – i dag och i går”

Frågelistan om finlandssvenskan i Sverige ingår i projektet ”Svenskan i Finland – i dag och i går” som Svenska litteratursällskapet har tagit initiativ till och som startade sommaren 2010. Om språkprojektet och dess olika delprojekt kan man läsa på Sällskapets webbplats under rubriken ”Forskning”. Mera information om frågelistan och möjligheten att använda materialet för egen forskning ges av förste arkivarie Pamela Gustavsson vid Språkarkivet.

SEMLA?

FASTLAGSBULLE?

Dialekten lever i Svenskfinland

”Vill ni höör hur e va me peedasi i men barn-dom? Fö he fösta kan int ja föstaa hur an ens läärt se ti peed förr i vääden. Åtminstoni vi oss hadd vi ju bara in karapeed me raamin, å på han lärt ja me ti peed. Ja var väl in sex sju år tå ja hoppa undi raamin å halvis sneitt trampa iväg”, minns en Kronobykvinna som svarat på Språkarkivets enkät om texter på dialekt.

ANN-SOFIE GRÖNROOS

Trots att dialekter talas aktivt runt om i landet finns det rätt lite skrivet material på dialekt. I Språkarkivets arkiv finns det mängder av dialektsamlingar från hela Svenskfinland ända från slutet av 1800-talet till nutid. Materialet består av dialektspecifika ordböcker, upp-teckningar av ord och inspelade samtal, men längre texter skrivna på talspråk, dvs. dialekt eller slang, har det funnits mindre av.

I mars efterlyste Språkarkivet texter skrivna på dialekt och slang som en uppföljning på webbenkäten ”Skriivär du taalspråk?” från sommaren 2010. Enkäten handlade om när, var och hur man skriver talspråk. Efterlysningen spreds genom annonser i tidningar och tidskrifter med förklaringen att vi nu vill se hur de verkliga texterna skrivna på dialekt och slang ser ut.

Vi fick sammanlagt in texter av 23 meddelare var-av 13 var från Österbotten, fem från Åboland och fem från Nyland. Av de 143 texter som skickades in är 107 skrivna på en österbottnisk dialekt, tolv på en åboländsk, tre på en nyländsk och 24 texter är skrivna på Helsingforsslang.

Språkarkivet samlade också aktivt in dialekt-material från tidningar, tidskrifter och webbsidor och följde upp tips som vi fick av meddelarna. På så sätt samlade vi bland annat in tio insändare skrivna på östnyländsk dialekt i *Borgåbladet* samt alla artiklar skrivna på svensk Helsingforsslang, även kallad hurrisläng, som har publicerats i den huvudsakligen

finskspråkiga slangtidningen *Tsilari*. Även text från diskussionsforum på nätet, facebooksidor och andra hemsidor har nedtecknats.

Blandade texter

I den förra webbenkäten ”Skriivär du taalspråk?” kom kopplingen mellan s.k. nya medier och talspråksskrivandet tydligt fram. Många informanter lyfte då t.ex. fram textmeddelanden och chattinlägg som textformer där språket blir väldigt talspråkligt, eftersom man genom att lämna bort t.ex. avslutande vokaler och stavelser får plats med mer innehåll. I den här insamlingen fick vi dock inga exempel på sådan text. Materialet representerar en mer traditionell textform.

Majoriteten av de inskickade texterna är berättelser från barndomen och samhällsskildringar, men också dikter, kåserier, tidningsartiklar och till och med ordlistor och översättningar av kända texter som juleangeliet och verser ur *Fänrik Ståls sägner*. Några meddelare har skickat in flera texter, som är producerade och insamlade under längre perioder – i vissa fall kan man tala om livsverk, där författaren har dokumenterat den egna byn och dess språk genom flera generationer. Texthelheter med flera texter av samma författare skickades in från Kaitsor i mellersta Österbotten, från Malax i södra Österbotten och från Korpo i Åboland.

Flera meddelare berättade att de upplevde det vara svårt men givande att skriva på dialekt. Att skriva ner berättelser så som man talar, kan vara en utmaning då ett färdigt skriftspråk inte finns och författaren måste skapa sina egna stavningsregler:

Jag tycker det är svårt att skriva på dialekt, att stava så att det låter rätt ... Det är svårt. Min dotter tycker att jag stavar o-å ljuden fel. Det kan hända, jag vet faktiskt inte ... (Kvinna, Pedersöre)

Vokalerna o och u är svåra liksom sche-ljudet. Grammatiskt ”rätt” för man/pojke skulle vara konde emedan skog skulle bli skotsi. Skulle vi sjagga, shagga eller schagga? (Man, Helsingfors)

Julevangeliet på dialekt

Munsalamål

1. He va han tiin tå e kääm oadäs froån tjeisan, Agostos, at allihåop i heila vää-din sko måss leta skriiv åpp se po in listo, såm e ssko gaåas ett tå e sko kråvas in skattin.

2. He die va fössta skattskriivninjin å hon jåodist po han tiin, tå Kviriinios va stååthalldar i Syyrien.

Tå fåor allihåop ti han staan, såm vart åm teiras, åssta leta skattskriiv årt tti Daaviidas slek-Galiléen åpp i åm heitä

7. Å så fikk on i pååk, å he va tjeisa heid hennas. Hon linda an å he va ti in pååk i stall, fy he finndist it sa tjeisa on tjeisa Jessjivariiji.

8. Hondi sama nattin så heik e heik vaktara po uutmark itt så langt tjeisa å vakta in foårhåop.

9. Mitt i ahlthåop så ståo in Herran ål räätt framfy dem, å Herran bara stroåla åkring dem, å grömt rädd.

10. Men engåh saa vara rädd. Fy si ni bååd ot edår. Å h så an räkkår ot

11. I daa ha i Daaviida sijas, F

12.

I de flesta fall är det författarna till texterna som själva har skickat in sina alster. En meddelare berättar att hon har skrivit texten enkom för detta ändamål. I några fall är det vänner och släktingar till författaren som har skickat in texterna. Det är värdefullt att flera av texterna, också de som länge har legat i en skrivbordslåda, nu har hittat till Språkarkivet, där kommande generationer av forskare och andra dialektintresserade kan ta del av dessa värdefulla dokument. På detta sätt har vi nu fått in nya texter på dialekt som spänner från 1950-talet till i dag.

Varför skriver man dialekt?

Flera av meddelarna skrev och berättade om bakgrunden till och uppkomsten av texterna. För många var den drivande kraften viljan att försöka dokumentera, arkivera och bevara det egna språket. Meddelarna upplever att språket förändras och att äldre ord och uttryck faller i glömska, speciellt hos yngre personer. Därför måste språket nedtecknas och sparas. Dialekten ses som något värdefullt, ett kulturarv, som behövs i en tid då det talas om hur dialekterna jämnas ut, närmar sig standardspråket och begrepp som t.ex. östnyländska, västnyländska och åländska blir allt vanligare. Många dialektalare verkar vilja ta saken i egna händer och medvetet arbeta emot trenden genom att skriva ner sitt språk. Flera

av sändarna vill dokumentera sitt språk för eftervärlden:

För att inte den gamla Kaitsordialekten skall falla helt i glömska, har jag under ett antal år tecknat ner en del historier på något jag [genom efterforskningar] tror är genuin Kaitsordialekt.
(Man, Vörå)

Nu halder Korpomååle på ti försvinn, å he e skada he. He ee inga mang meir som skaapli gambål Korposvensko. Å ja ska sej en e inga ee så lett te sej va som e rett å feil heldär int. Korpo e stort å så så leng tibaak ja ha hört så ha e talats tri-fyra olika dialekter jer, fast jer ha vari bara millan tusn- å tvåtusn människor.
(Man, Korpo)

Utvecklingen kan inte stoppas, men även de gamla orden är värda att bevaras. (Man, Helsingfors)

Roligt och dokumenterande

Man kan dela in de texter som har skickats in i två kategorier: humoristiska texter, som kåserier, dikter och berättelser, och dokumenterande texter, som beskriver barndomsminnen, gamla seder och vardagslivet. I många fall kombineras det humoristiska med

I Språkarkivets samlingar finns julevangeliet översatt till Munsalamål, västnyländska, Sibbodialekt och Hesaslang. Översättningarna finns publicerade i boken *Kom glad och hjärtevarm! En bok om julen* (Fontana Media 2010).

Kroppi ä gambel och i roku stzick
Ja kan varken virk eldär stick.
Knäädä värker å axla är styv och sår.
Och int naan tycker synd om mä, och frågar hu ja mår.

Ischas har ja och hä strålar ut i låärä
Kan hä vaal bätär mä åärä?
Tååna ä sneid och arma domnar.
Ja gråter på kvällda, allt tills ja somnar.

Fingrä ä styv å höftä ä sliti,
Och i vadä ha en hund biti.
Hä lämna kvar eitt stor it ärr.
Som osåras och vaal bara värr.

Åderbräck ha ja övi heila beinä,
Allt från föträ upp ti greinä.
Hövo värker och i stortänä ha ja fått djikt,
Tror läkarn ät hä vaal na betär, på lang sikt?

Löständrä skavar och blindtarmi to de taan,
roku an maga ha ja hadd allt saan.
Ansikti ha vaali full mä rö prickona.
Hä ä säkert virus, sa ein äv flickona.

Ja har fullt mä liktåna undi föträ,
och ein djävlo an värk från tandröträ.
Nacksenona lär va allt fö kort,
och håäri böri fall bort.

Njura fungerar int helldär som de ska na meir.
Och örona ä roku, ja hör knappt va foltzi seir.
Grå starr ha ja fått på båda ögona
å så har ja vaali allergisk mot hönona.

På nacka har ja stor böllda,
och föträ svällder mot kvällda.
Ja ä alltjämt tröitto och svag,
och tål int tess na drag.

Nu tå ja ha räkna upp en deil.
Va tror du ja kan ha för feil?
Är kanstzi sändjä min fö mjuk.
Elldä kan ja reinntäv halld på, ti vaal sjuk????

(Man, Nedervetil-Terjärv)

Ordförklaringar

roku dålig(t)	taan bort
sår sjuk	saan sedan
vaal bli	tess alls

det dokumenterande och texter skrivna med glimten i ögat uppstår.

Flera av texterna är faktiskt skrivna för att bli framförda. Vi fick in flera kåserier som har framförts på födelsedagar, marthamöten och byadagar. Sådana här texter faller sig naturligt att bli upplästa då intonation och betoning är svårt att överföra till skriven form och man dessutom har en publik tillgänglig som förstår de roliga och fyndiga uttrycken i historierna.

Vi var två bönor som lekte såhär; när vi kom till ett fönare fick vi turvis paxa först, till exempel vid en skobutik sa jag "Pax dom blåa mockaskorna med kilklack" och sen sa min kaveri "Pax dom svarta lackskorna" [...] Ibland paxa vi på fanstyg någonting helt dorka så att vi fick den andra att flabba ...
(Kvinna, Helsingfors)

Trots att så många talar dialekt finns det väldigt få finlandssvenska bloggar skrivna på dialekt. Förklaringen till detta är dock ganska enkel och rätt så lika som förklaringen till varför man växlar mellan dialekt och standardsvenska i vissa fall. Den som bloggar skriver för en publik och då vill man gärna att publiken förstår vad man säger. En blogg på dialekt kan lätt bli språkligt uteslutande för den stora massan, om man inte går in för att förklara vad man menar.

Det material som nu samlats in är värdefullt på många sätt. För det första dokumenteras dialekterna i sin nuvarande form, för det andra får forskare inte bara tillgång till dialekterna utan också tillgång till innehållet och vardagsskildringarna, och för det tredje finns det en möjlighet att studera hur dialekterna betar sig i skrift. Vilka lösningar gällande stavningen använder sig författarna av? Finns det skillnader i talad och skriven dialekt? Vad skriver man om?

Språkarkivet tackar alla meddelare som har skickat in texter! Det har varit givande att se hur dialekterna tas omhand och vi tar gärna emot ännu fler texter. Under vintern kommer Språkarkivet att publicera en ny webbenkät på www.sls.fi/sprakarkivet som kommer att handla om hur vissa vardagliga ord används runtom i landet, så håll ögonen öppna! ■

Ann-Sofie Grönroos är amanuens vid Språkarkivet vid SLS

Svensk dialektgeografi

i teori och praktik

Nästa år har det gått 75 år sedan Folkkultursarkivet vid SLS grundades. Arkivets jubileumsfirande inleddes redan i november med ett seminarium om nyare och äldre svensk dialektgeografisk forskning. Dessutom ordnades workshopar i att framställa dialektgeografiska kartor.

PAMELA GUSTAVSSON

Seminariet om svensk dialektgeografi vid Svenska litteratursällskapet ägde rum i Svenska litteratursällskapets hus och var öppet för studenter, lärare och forskare. Arrangörer för seminariet var Språkvetenskapliga nämnden och Språkarkivet samt Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, och föredragshållare från både Finland och Sverige medverkade. De rikssvenska föreläsarna var prof. em. Lennart Elmevik som gav exempel på urspårade ord, ord där ljudutvecklingen inte följt ljudreglerna, ur ett dialektgeografiskt perspektiv och docent Gerd Eklund som talade om de primära och sekundära diftongernas utveckling och spridning i Sverige. De finlandssvenska föreläsarna var post doc-forskaren Therese Leinonen som talade om de åboländska dialekternas uppdelning i olika grupper enligt äldre och nyare forskning, prof. em. Gunilla Harling-Kranck som talade om ordgeografiska undersökningar i Svenskfinland och professor Camilla Wide som talade om demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter.

I samband med seminariet anordnades också två heldagsworkshopar i framställning av dialektgeografiska kartor som leddes av Therese Leinonen. Under workshopen introducerades webbapplikationen Gabmap och teori varvades med praktiska övningar. Deltagarna fick prova på att rita en baskarta och tillverka utbredningskartor över olika dialektdrag. Kursen lockade sammanlagt 11 deltagare från Finland och Sverige.

Dialektgeografien, den gren inom dialektforskningen som beskriver dialekters och dialektords ut-

bredning med hjälp av kartor, har haft ett starkt fotfäste i Svenska litteratursällskapets verksamhet och till detta anknöt också Gunilla Harling-Krancks föredrag vid seminariet. När Folkkultursarkivet vid SLS grundades 1937 var den kartografiska verksamheten central och en av de första huvuduppgifterna för det nybildade arkivet var just att framställa kartor över såväl etnografiska som lingvistiska företeelser. I Folkkultursarkivets egen serie *Folklichsstudier* utgavs som första nummer 1945 boken *Kulturgeografiska kartor över Svenskfinland* av arkivets etnolog Ragna Ahlbäck. Under 1950-talet inledde arkivet också en ordgeografisk undersökning för att beskriva olika utvalda begrepp med anknytning till bonde- och skärgårdsbefolkningens dagliga liv. Med undersökningen ville man visa vad de olika begreppen kallades på olika håll i Svenskfinland och vilken utbredning de enskilda orden hade i dialekterna. Undersökningen inleddes av dialektologen Olav Ahlbäck och hans efterträdare vid arkivet, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling-Kranck, fortsatte arbetet med den i senare skeden. Materialet samlades in över hela det svenska språkområdet i Finland och sammanställdes också med tanke på en publikation, som emellertid inte publicerades. Nästa år, 2012, har det alltså gått 75 år sedan Folkkultursarkivet grundades och detta seminarium som uppmärksammade dialektgeografien och som presenterade både äldre och nyare dialektgeografisk forskning fick inleda arkivets jubileumsfirande.

Pamela Gustavsson är förste arkivarie vid Språkarkivet vid SLS

Tre frågor till Therese Leinonen

Var står dialektgeografin i dag i förhållande till tidigare forskning?

– Dialektologi har funnits som vetenskapsgren sedan senare delen av 1800-talet. För de tidiga dialektologerna var dialektgeografi så självklart att man kunde dra likhetstecken mellan dialektologi och dialektgeografi. Under första hälften av 1900-talet drogs flera stora lokala och nationella dialektgeografiska projekt i gång runtom i Europa. Stora mängder dialektmaterial samlades in och resultaten publicerades ofta i s.k. dialektatlas. Vid mitten av 1900-talet avtog intresset för dialektgeografi markant och många projekt lades på is. Först på 1980-talet väcktes ett nytt intresse. Orsaken var att man äntligen hade det rätta verktyget för att kunna analysera de enorma mängder dialektmaterial som hade samlats in inom olika projekt. Med hjälp av persondatorn kunde forskare enkelt och snabbt sortera material på olika sätt och hitta regelbundna mönster i materialsamlingarna. Dessutom erbjöd datorn nästan obegränsat lagringsutrymme.

De första dialektologerna såg dialekter främst som bevismaterial för äldre språkhistoriska utvecklingar. Varje dialekt sågs som en sluten enhet och det fanns inte rum att beskriva variation inom systemet, trots att dialektologerna själva oftast kunde iakttä stora variationer också inom varje dialekt. I stället försökte man rekonstruera en ”ursprunglig” och ”ren” dialekt. Sociolingvistik som uppstod på 1970-talet ändrade på detta synsätt, och i dag är dialektologer upptagna av att beskriva *hur* och *varför* dialekttalare växlar mellan olika former. Dialektologer arbetar fortfarande med att beskriva den geografiska utbredningen av olika dialektdrag och identifiera dialektområden på kartor, men idag finns det många olika arbetssätt inom dialektologin. En stor skillnad mot tidigare forskning är att samspelet mellan språklig variation och utomspråkliga faktorer har intagit en viktig roll i tolkningen av resultaten.

Vad gör man inom dialektgeografin i dag?

– När de tidiga dialektologerna skulle beskriva utbredningen av ett visst språkdrag utgick de i allmänhet från en karta och man hade på så vis en förhandsuppfattning om att den dialektala variationen

var geografiskt betingad. På kartan kunde man aningen pricka in förekomsten av olika former med olika symboler, eller dra s.k. *isoglosser*. En isogloss är en linje på en karta som visar gränsen för ett visst språkdrag. En känd svensk isogloss är gränsen för det skorrande *r*-ljudet som används i södra Sverige. I regel kunde bara ett enda eller några få dialektdrag beskrivas på en och samma karta.

Kännetecknande för dagens dialektgeografiska forskning är dels att man låter dialektmaterialet styra analysen, dels att man inte bara beskriver utbredningen av enskilda språkdrag utan att man med hjälp av statistiska metoder automatiskt försöker identifiera drag med liknande utbredningsområden. Analysen inleds ofta med en statistisk bearbetning som inte inkluderar någon som helst geografisk information. Först i slutändan överförs resultaten till en karta och man kan se om, och i så fall vilka geografiska mönster som uppträder. Ett projekt som bygger på denna idé är det svenska Swediaprojektet (www.swedia.nu). Flera forskare har gjort självständiga undersökningar av olika språkliga nivåer och de regionala distributioner som framträder i de olika undersökningarna är förvånansvärt lika.

En relativt ny gren inom dialektgeografin är det som kallas *dialektometri*, vilket ordagrant betyder mätning av dialekt. Inom dialektometrin mäter man det språkliga avståndet mellan dialekter utifrån alla kända språkdrag på en gång, och visualiserar inbördes förhållanden mellan dialekter som helhet. Här har man helt övergett det enskilda språkdraget som forskningsnivå och strävar efter att ge en övergripande bild av den språkliga variationen.

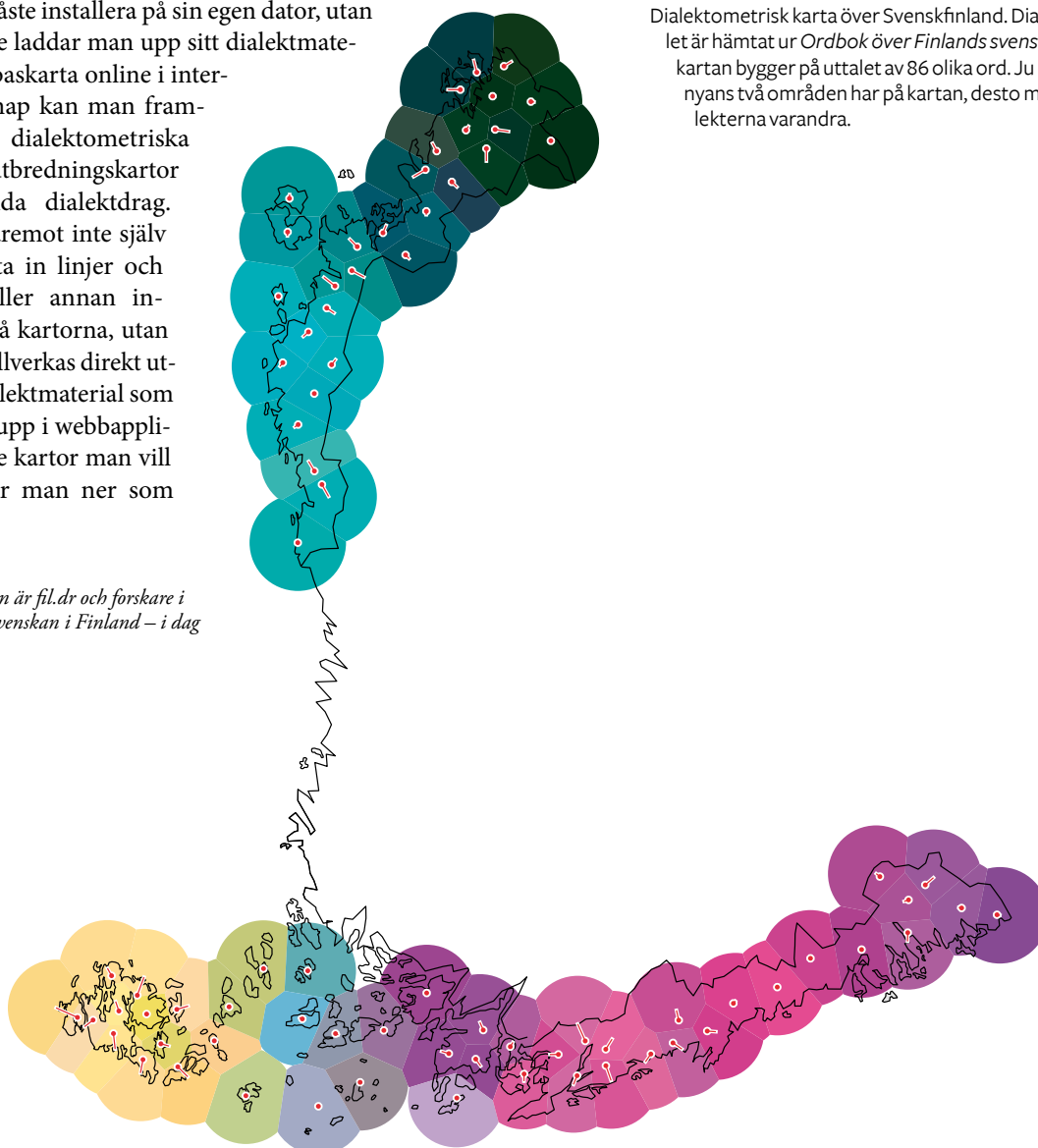
Vad är Gabmap?

– Gabmap (www.gabmap.nl) är en webbapplikation för dialektgeografisk analys som har utvecklats vid universitetet i Groningen och som lanserades 2010. Bakgrunden är att det inte tidigare har funnits något lättillgängligt och användarvänligt dialektgeografiskt program som dialektologer har kunnat använda för att tillverka kartor. Gabmap utvecklades genom finansiering från CLARIN (*Common Lan-*

guage Resources and Technology Infrastructure), som är ett paneuropeiskt nätverk med mål att utveckla och upprätthålla forskningsinfrastruktur för språkforskning. Idén med Gabmap är att det ska vara enkelt att använda också för personer utan djupgående datorkunskaper.

Gabmap är inte något datorprogram som användaren måste installera på sin egen dator, utan som forskare laddar man upp sitt dialektmaterial och en baskarta online i internet. I Gabmap kan man framställa både dialektometriska kartor och utbredningskartor över enskilda dialektdrag. Man kan däremot inte själv manuellt rita in linjer och symboler eller annan information på kartorna, utan alla kartor tillverkas direkt utifrån det dialektmaterial som har laddats upp i webbapplikationen. De kartor man vill spara laddar man ner som bildfiler. ■

Therese Leinonen är fil.dr och forskare i SLS-projektet Svenskan i Finland – i dag och i går

Dialektometrisk karta över Svenskfinland. Dialektmaterial är hämtat ur *Ordbok över Finlands svenska folk mål* och kartan bygger på uttalet av 86 olika ord. Ju mer lika färgnyans två områden har på kartan, desto mer liknar dialekterna varandra.

P. E. Svinhufvud

ur olika synvinklar

Seminarieriet ”Den tvåspråkige Svinhufvud. Den svenska eliten som finskans förfäktare” på Svenska litteratursällskapet i Helsingfors i höst tog upp olika aspekter av Finlands tredje president Pehr Evind Svinhufvud: adelsmannen, partimannen, familjefadern, talesman för det finska språket m.m.

PATRIK SIMBERG

Pehr Evind Svinhufvuds och hans samtids inställning till lag, rätt och språk lyftes fram den 8 september 2011 vid ett seminarium, som Svenska litteratursällskapet ordnade tillsammans med P. E. Svinhufvuds minnesstiftelse och tankesmedjan Magma. Ett särskilt intressant tema var hur man inom de bildade klasserna förhöll sig till två- eller flerspråkigheten i Finland vid slutet av 1800-talet.

Som representant för adeln i lantdagen från 1894 profilerade sig Svinhufvud som förfäktare av det finska språket. I och med den första förtrycksperioden i Finland, dvs. den första av de förryskningskampanjer som Ryssland satte in i storfurstendömet Finland i och med februarimanifestet 1899, fick Svinhufvuds politiska verksamhet sin profil. Han var en stark förespråkare av grundlagen, vilket ledde till problem med den ryska överheten. I Svinhufvuds och flera andras perspektiv befann sig Finland i en försvarsposition vilket berättigade ett starkt agerande från finländskt håll.

Svinhufvud var känd inom det passiva motståndet mot förryskningsrörelsen, han förhöll sig positivt till Tyskland och var monarkist, sade professor Henrik Meinander i öppningsordet för seminarieriet. Svinhufvud var en idealisk kompromissrepresentant för landets borgerliga partier. Att han inte blev omvald som president 1937 berodde på ändrade politiska vindar som gynnade Kyösti Kallio.

Ordning i kaos

Konflikten mellan politikerrollen och rättsmannarollen var temat för professor Matti Häikiös seminarieanförelse *Kieli vai oikeus? P. E. Svinhufvud ja politiikan menettelytapakiistat* (Språk eller rätt? P. E. Svinhufvud och konflikterna rörande tillvägagångssätt inom politiken.) Häikiö (som skrivit storföretagen Alkos och Nokias historiker) gav i fjol ut V. A. Koskenniemis biografi och arbetar för tillfället med Svinhufvuds biografi.

Häikiö undrade i anförandet hur ett oberoende rättsväsendes domare kunde agera inom politiken? Valdes Svinhufvud som tjänsteinnehavare eller som person? Han planerade en karriär som jurist, och det var domaryrket som gällde i första hand. Politiken var ett nödvändigt ont som han drogs med i, som han själv såg saken. Svinhufvud argumenterade alltid rent juridiskt, han var ingen renodlad språkpolitiker. Yttrandefriheten får inte begränsas, ansåg han. Laglighet var ett centralt tema för Svinhufvud.

Häikiö tog upp rättegången mot Lennart Hohenthal, som anklagades för mordet på tsarens prokurator Eliel Soisalo-Soininen 1905. Svinhufvud försvarade Hohenthal. Frågan om mord kan vara politiskt berättigat under extrema omständigheter som krig väckte diskussion vid seminarieriet.

Häikiö lade fram de under första världskriget och inbördeskriget rådande förhållandena i landet i relation till Svinhufvuds delade roll. Det var kaotiska tider med sjukdom, massdeporteringar, hungersnöd och ett stort antal tillfälligt tillsatta domstolar. Det var inte en enkel sak att bedöma om laglighet kontra olaglighet, alltså om civil- eller krigslagstiftning skulle gälla.

Som president under åren 1931–1937 styrde Svinhufvud landet med grundlagsbaserade argument. Svinhufvuds radiotal vid Mäntsäläupproret 1932 var ett lyckat drag i bevarandet av freden, framhöll Häikiö.

Styrelseordföranden för SLS, professor Max Engman talade i sitt anförande om hur gruppen och individen fungerade vid språkbytet från svenska till finska med tonvikt på den finländska eliten. Professor Anna-Riitta Lindgren anslöt till tematiken i anförandet *Sivistyneistön kielenvaihto ruotsista suomeen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa* (De bildade klassernas språkbyte från svenska till finska i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet).

Den sociala språkgränsens öde

Den Helsingforsfödda och numera i Lapska armen bosatta Lindgren, professor vid Tromsøs universitet i Norge, har forskat i nordkalottens flerspråkighet i Norge och i Finland. Hon har också forskat i språkbytet från svenska till finska under perioden 1850–1920 tillsammans med professor Mirja Saari och forskare Klaus Lindgren. Hon tangerade de sociala språkgränsernas upplösning vid seminariet.

Hon beskriver bakgrunden till språkgränserna.

På 1500-talet fanns det ännu adelsfamiljer som använde finskan inom familjen. Under 1600- och 1700-talen försvenskades de övre samhällslagren så att deras hemspråk och språket inom ståndet var svenska. Också i helt finskspråkiga områden i Östra Finland talade ståndspersoner svenska sinsemellan.

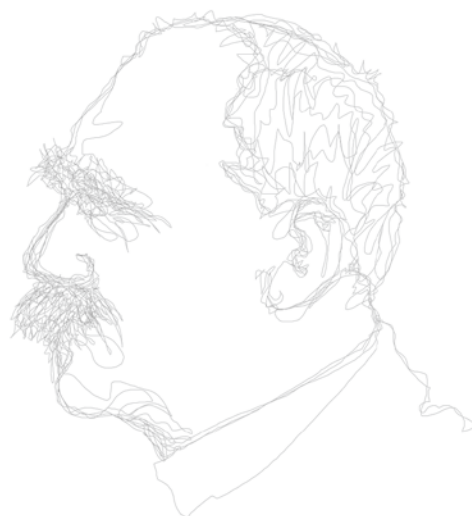
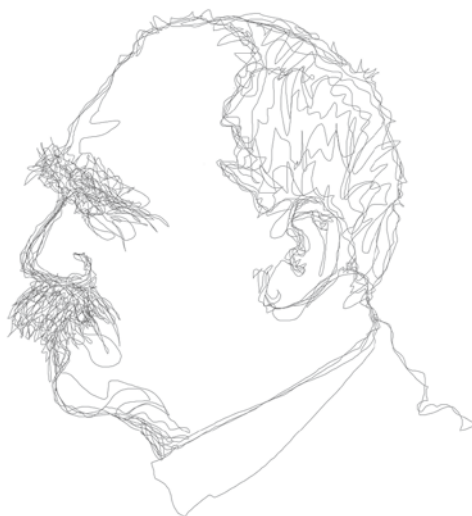
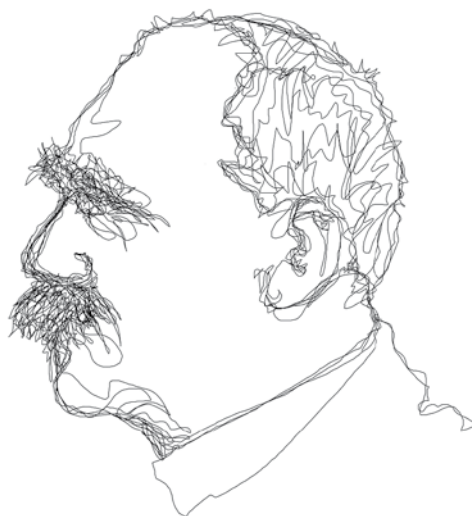
– Man talade nog finska med tjänstefolk och övriga medmänniskor, men inom ståndet talade man svenska.

Det här var den sociala språkgränsen på 1700-talet och i början av 1800-talet. Från och med 1850-talet uppstod ett språkbytarfenomen. Det innebar att inom loppet av några decennier uppfostrade ungefär hälften av de som räknades till de bildade klasserna sina barn till finskspråkiga av ideella skäl. En del av familjerna bytte sitt hemspråk till finska helt eller delvis.

– Alla språkbytarfamiljer satte barnen i finskspråkig skola, och barnen anammade en finsksinnad och finskspråkig identitet även om de i praktiken var mycket tvåspråkiga. Hemspråket för följande generation blev i de flesta fall finska, och likaså för därpå följande generationer beskriver Anna-Riitta Lindgren.

Då hälften av de som räknades till de bildade klasserna bytte språk till finska försvann den sociala språkgränsen. Det berodde på att det nu fanns representanter för bägge språken i alla samhällslager. Men den sociala språkgränsen försvann ännu mer effektivt på ett annat sätt. Finskan uppnådde officiell status och togs i bruk på det offentliga livets alla områden gradvis under slutet av 1800-talet. Det innebar exempelvis för den som genom bildning steg från bondeståndet till de bildade klasserna att man inte behövde försvenska sig såsom tidigare, utan kunde behålla sin finskspråkighet och uppfostra de egna barnen till finskspråkiga.

Moderniseringen, skolväsendets kraftiga utveckling och samhällets demokratisering innebar att den sociala rörligheten var omfattande i synnerhet under 1900-talet. Detta utplånade den sociala språkgränsen.

”Männen skulle vara strama, trumpna, tysta och häftiga. Till kvinnornas idealroll hörde mildhet, mjukhet, försonlighet.”

– En förutsättning var emellertid att finskan steg till jämbördig ställning med svenskan, vilket skedde tack vare de svenskspråkiga fennomanerna.

Två- och flerspråkighet

De fennomanska bildade klassernas negativa förhållande till tvåspråkighet togs också upp på seminariet. Lindgren utvecklar vidare.

– Språkbyttarnas ideologi var nationalsinnad, en stark allmäneuropeisk riktning vid tiden. Tvåspråkighet rymdes inte i mottot ”ett folk, ett språk, en stat”. Många minoriteter råkade i trångmål, och då man samtidigt utvidgade skolväsendet och utvecklade det mot läroplikt, blev skolväsendet ett viktigt redskap i assimileringen av minoriteter.

Innan den nationellt sinnade eran förhöll man sig i många fall tolerant till minoriteter. Nationalismen ändrade atmosfären. Det fanns under nationalismen en så kallad elitflerspråkighet vilket innebar att minoritetsspråken hade en negativ stämpel, medan det ansågs fint att kunna kulturspråken (latin och grekiska, tyska, franska, engelska).

Det faktum att man införde officiell tvåspråkighet i Finland under nationalismens tidevarv ser Lindgren som en intressant paradox.

Maritta Pohls som avrundade seminariet har verkat som historieforskare i snart tre decennier. Hennes första bok var Finska Kulturfondens historia från 1988, den senaste en biografi över Ellen Svinhufvud där hon behandlar familjen Svinhufvuds språkval.

På familjen Svinhufvuds tid var flerspråkigheten ett mer allmänt fenomen än det är i dag i finländska familjer.

– Tjänstefolket, societeten, grannarna, litteraturen, följandet av världspresen, studier, resande: på sätt och vis var livskretsen vidare än dagens kärnfamilj. Umgänge, besök och det sociala livet över lag betydde mycket mer än de gör i dag. Det var människornas skyddsnet. Allt hade sitt eget språk, förklarar Pohls den tidens flerspråkighet.

Det lockar att kontrastera med den i dagsläget omskrivna urbana ensamheten och den s.k. uppkopplade generationen. Märk att flerspråkighet som begrepp kan spjälkas i finare lager än nationalspråk. Det finns nyanser inom dessa som passar olika sammanhang.

Familjen Svinhufvud representerade funktionell tvåspråkighet, säger Pohls och förtydligar.

– Hemspråket var svenska, men så vitt jag kan förstå kunde hela familjen fransett Ellen Svinhufvud använda utmärkt finska vid behov. Livet i Luumäki krävde kunskaper i finska.

Om paret Svinhufvud kan man på sätt och vis säga att Ellen var mer diplomatisk, flexibel och kulturellt medveten än hennes man som levde i maktpolitikens skugga. Hon uthärdade exempelvis makens deportation till Sibirien. Pohls nämner könsrollerna i allmänhet, att de sociala färdigheterna var kvinnornas område.

– Männen skulle vara strama, trumpna, tysta och häftiga. Till kvinnornas idealroll hörde mildhet, mjukhet, försonlighet. Folk beskrevs via dessa roller oberoende av hurdana de [egentligen] var.

Seminariet arrangerades med anledning av att det har förflutit 150 år sedan Pehr Evind Svinhufvuds födelse. ■

Patrik Simberg är produktionssekreterare vid SLS förlag

Maritta Pohls och Anna-Riitta Lindgren, två av föredragshållarna under P. E. Svinhufvud-seminariet i SLS hus på Riddaregatan i september.

IDÉER OCH IDEOLOGIER

i språkvårdsdiskussionen 1860–1920

År 1917 gav Hugo Bergroth ut sin ”antibarbarus” Finlandssvenska i syfte att motarbeta användningen av provinsialismer i svenskan i Finland. Diskussionen om provinsialismerna – eller finlandismerna – var emellertid inte ny. I en kommande avhandling studeras den tidiga diskussionen ur ett idéhistoriskt perspektiv, särskilt mot bakgrund av den process som inleddes under 1800-talets senare hälft och utmynnade i konstruktionen av en finlandssvensk identitet.

JENNICA THYLIN-KLAUS

Under den senare delen av 1800-talet aktualiserades det svenska i Finland på flera sätt, inte minst genom att det skedde en konsolidering där språkets roll som en sammanhållande faktor betonades. Processen inleddes redan efter mitten av 1800-talet, då det uppstod en liten skandinaviskt influerad svensknationell krets kring A. O. Freudenthal, och intensifierades mot slutet av seklet. Perioden 1890–1920 blev avgörande för konstruktionen av en ”finlandssvensk” identitet. Dessutom började man på allvar intressera sig för språket i sig, dvs. ”den finländska svenskan” som under 1910-talet fick beteckningen ”finlandssvenska”.

I min doktorsavhandling studerar jag den tidiga svenska språkplaneringen i Finland (ca 1860–1920) i en idéhistorisk kontext. En viktig fråga är hur diskussionen om språket påverkades av den ovannämnda konsolideringsprocessen. Jag lyfter också fram några ”ismer” som på olika sätt kom till uttryck i språkplaneringen: här handlar det i första hand om skandinavism, purism, traditionalism och funktionalism. Även aktörerna (främst språkforskare) spelar en framträdande roll, inte minst med tanke på deras plats i ett nätverk som omfattade såväl Finland som Sverige.

Språkplaneringen tillskrivs en viktig roll inom den process som brukar kallas nationsbygge. Genom språkplanering kan man betona gemenskaper men också markera gränser i förhållande till andra – med

andra ord kan man tala om en exkluderande och en inkluderande funktion. Begreppet nationsbygge är visserligen problematiskt då det handlar om svenskan i Finland – här är det närmast fråga om att skapa en på språket baserad ”nationalitet” eller identitet inom ramen för den politiska enheten (storfurstendömet och senare den självständiga staten) Finland.

Stavningsdebatten

Språkplanering är en mångfacetterad process där diskussionen rör sig på olika plan – i min avhandling har jag valt att i första hand fokusera på provinsialismer (särdrag i den finländska svenskan) och stavning. Stavningsdebatten, som inleddes efter ett rättstavningsmöte i Stockholm 1869, har för Finlands del redan skildrats av Olof Mustelin. Därför är min avsikt inte att i någon större utsträckning redogöra för debatten i sig utan att i stället lyfta fram sådana aspekter som uttryckligen har att göra med den finländska svenskans förhållande till sverigesvenskan och med synen på svensk språkvård i Finland. Det handlar med andra ord om frågor som kan bidra till att fördjupa bilden av språksynen överlag, och som förhoppningsvis också kan öka förståelsen av diskussionen om särdragen, där förhållandet till den bildade svenskan i Sverige var avgörande.

Stavningsdebatten blev överlag mer splittrad och komplex i Sverige än i Finland. En viktig orsak var att det här fanns en tydlig auktoritet på områ-

» Jag vill ändå hävda att frågan om stavningen, som uppenbarligen engagerade många språkmän och lekmän, skapade en medvetenhet om språkvårdens möjligheter och begränsningar.”

det, A. O. Freudenthal, som 1881 gav ut en rättskrivningslära. Det finns exempel på att man efter att denna utgivits reagerade på och ifrågasatte undertiteln, ”med särskildt afseende på Finland”. Det visar att det i någon mån redan innan diskussionen om provincialismerna blev mer utbredd fanns en medvetenhet om behovet av att följa samma språknorm. Hur stor denna medvetenhet egentligen var är omöjligt att säga, eftersom det inte går att dra några slutsatser om de diskussioner som inte lämnat avtryck i materialet. Jag vill ändå hävda att frågan om stavningen, som uppenbarligen engagerade många språkmän och lekmän, skapade en medvetenhet om språkvårdens möjligheter och begränsningar. Det förekom också en liten diskussion om möjligheterna – eller rätten – att på finländskt håll driva på reformer. Här kan vi ana en lyhördhet, som i vissa fall nästan kan betecknas som ängslig – inför den sverigesvenska språkvården och de sverigesvenska auktoriteterna.

Inställningen till finlandismer

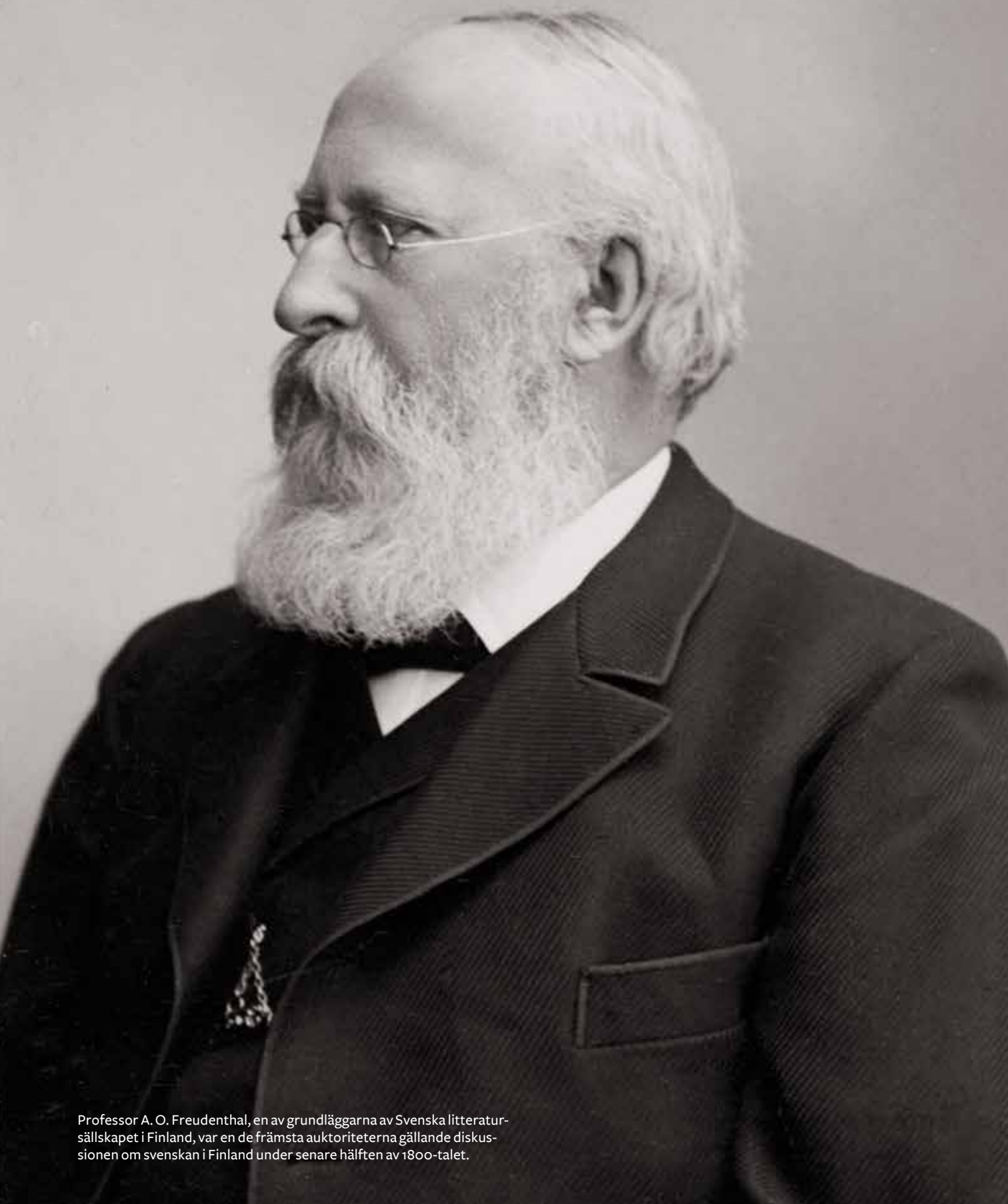
Att det fanns skillnader mellan sverigesvenskt och finländskt språkbruk var inget nytt i slutet av 1800-talet – sådana skillnader hade noterats betydligt tidigare, särskilt då det gällde uttalet. En egentlig diskussion om särdragen uppstod dock senare, under andra hälften av 1800-talet, då först Freudenthal och senare Karl Lindström behandlade dem i uppsatser. Mot slutet av seklet började man på allvar arbeta med att kartlägga skillnaderna. Ett viktigt steg togs av Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors som 1893 började uppteckna finlandismer och i början av 1900-talet publicerade en lista över dem. Jag har valt att avsluta min studie kring 1920, några år efter att Hugo Bergroth gett ut sin bok *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provincialismer i tal och skrift* (1917) i vilken han som bekant

med något undantag förespråkade en anslutning till den sverigesvenska normen. Bergroths bok fick ett betydande och långvarigt inflytande på den finlandssvenska språkvården.

I min behandling av särdragsdiskussionen har jag delvis utgått ifrån den uppdelning i olika ståndpunkter som gjordes av Bergroth i inledningen till boken *Finlandssvenska*. Här talade han grovt taget om två ståndpunkter: dels uppfattades finlandiserna som direkta fel som därmed skulle motarbetas, dels betraktade man dem som skatter, ”framsprungna ur den specifikt finländsksvenska folksjälen”. Av mitt material framgår emellertid att dessa kategorier – särskilt i form av ytterligheter, som Bergroth framställer dem – är problematiska. Det finns nämligen ytterst få exempel på att någon verkligen stödde en differentiering. Det verkar snarare handla om variationer och gränsdragningar: man kunde t.ex. försvara en anslutning till den sverigesvenska normen på ett övergripande plan, men ändå vara tolerant då det gällde enskilda avvikelser i språkbruket – särskilt det egna. En del ansåg å sin sida att differentieringen inte gått så långt att det fanns någon anledning att ingripa. Dessutom är det viktigt att skilja mellan olika typer av särdrag. Det är nämligen tydligt att svenska särdrag uppfattades som minst problematiska, medan det finska inflytandet måste motarbetas. Den kraftigaste kritiken mot den Bergrothska normen, ”språkreningen”, finner vi hos den modernistiska författaren Hagar Olsson, som bl.a. motiverade sin ståndpunkt med att de svenskspråkiga i Finland inte skulle betraktas som svenskar. Hon ansåg att de därmed också kunde få ha sitt eget språk.

Jag har även frågat mig om det finns en skillnad mellan teori och praktik. Den moderna språksynen, kopplad till junggrammatiken, innebar att man hyste en förståelse för att språket förändrades och för att det skedde en differentiering mellan svenskan i Sverige och svenskan i Finland. Men det fanns också praktiska omständigheter som gjorde att man fann det nödvändigt att motarbeta denna differentiering: enheten var viktig för att de svenskspråkiga i Finland skulle kunna upprätthålla sitt språk och sin kultur.

Att de sverigesvenska aktörerna överlag inte verkar ha reagerat negativt på differentieringen (detta nämner även Karl Lindström) beror sannolikt på att de inte hade samma behov av att ta ställning till konkreta strategier. När t.ex. Uppsalaprofessorn Adolf Noreen i ett sammanhang kommenterade finlandismer hade han snarast ett funktionellt perspektiv där den ömsesidiga förståelsen var i fokus. De

Professor A. O. Freudenthal, en av grundläggarna av Svenska litteratursällskapet i Finland, var en de främsta auktoriteterna gällande diskussionen om svenskan i Finland under senare hälften av 1800-talet.

finländska (svenskspråkiga) filologerna och språkforskarna hade ett annat behov av att reflektera kring språkutvecklingens betydelse för den svenskspråkiga nationaliteten i Finland och dess kultur och gick därför in för ett slags språklig ”överlevnadsstrategi”. Men vi bör också vara medvetna om att målet kunde vara ett och samma, även om bevekelsegrunderna skilde sig från varandra. Att man förespråkade enhet kan också ha varit ett utslag för språklig pragmatism där en fungerande kommunikation var avgörande.

” Inystavningssträvandena kan vi tydligt iaktta en återspeglning av det moderna samhällets framväxt och av demokratisering – alla skulle ha möjlighet att lära sig läsa och skriva och på så vis ta del av den bildning som varje medborgare skulle ha.”

Svår ideologisk kategorisering

Diskussionen om drivkrafter eller ideologier visar i allra högsta grad hur svårt det är att inordna argument i olika ”ideologiska kategorier”. De ideologiska motiven går nämligen ofta i kors och kan ibland t.o.m. dölja varandra. Med tanke på dessa omständigheter är min avsikt med undersökningen inte heller att konstruera klara kategorier, utan att visa på komplexiteten i debatten och argumentera för en bred tolkning av t.ex. drivkrafterna inom särdragsdiskussionen.

Men även om den ideologiska kontexten är svårtolkad så är det ett faktum att vissa ideologiska argument var mer framträdande i vissa delar av debatten. I nystavningssträvandena kan vi tydligt iaktta en återspeglning av det moderna samhällets framväxt och av demokratisering – alla skulle ha möjlighet att lära sig läsa och skriva och på så vis ta del av den bildning som varje medborgare skulle ha. I diskussionen om särdragen behandlas i större utsträckning den nationella problematiken och frågan om de svenskspråkigas kulturella och språkliga överlevnad.

Tolkningen av argumenten försvaras i viss mån också av undersökningens diakrona karaktär: under

den period jag studerar hinner det ske en rad förändringar på såväl det språkliga som det samhällsplaner vilken gör att också kategorierna förskjuts och förändras. Som ett exempel kan nämnas den nya situation som de svenskspråkiga i Finland politiskt sett hamnade i efter lantdagsreformen 1906 och som rimligtvis aktualiserade ett flertal frågor om deras situation och framtid. Det är rimligt att de nya utmaningar som demokratiseringsprocessen gav upphov till också fick betydelse för identitetskonstruktionen, och här ingick språket som en viktig del. Med andra ord kan man säga att behovet av strategier växte. Den norm som Hugo Bergroth etablerade kan delvis ha varit ett resultat av detta, men samtidigt också av en ökad språklig medvetenhet överlag. ■

Fil.lic. Jennica Thylin-Klaus är forskare vid SLS och doktorand i nordisk historia vid Åbo Akademi. Hon kommer att disputerar 2012 på avhandlingen ”Den finländska svenskan” ca 1860–1920. Tidig svensk språkplanering i Finland ur ett idéhistoriskt perspektiv.

Källor och litteratur i urval

- Bergroth, Hugo, *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, Helsingfors 1917.
- Freudenthal, A. O., ”Om svensk språkkunskap”, *Album utgivet af Nyländingar* IV 1868, s. 166–184.
- Freudenthal, A. O., *Svensk rättskrifningslära, på grundvalen af nordiska rättsstafningsmöters öfvergångsförslag och med särskildt afseende på Finland*, Helsingfors 1881.
- Lindström, Karl, ”Studier på svensk språkbotten i Finland I”, *Finsk Tidskrift* 1885:II, s. 264–273.
- Lindström, Karl, ”Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från riksspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?”, *Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland* 1888, s. 167–176.
- Lönnqvist, Bo, ”Retoriken i den etniska mobiliseringen”, Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 633, Helsingfors 2001, s. 16–25.
- Mustelin, Olof, *Stafva eller stava? Svenska rättstavningssträvanden i Finland i slutet av 1800-talet*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 664, Helsingfors 2004.
- Olsson, Hagar, ”En ropandes röst i öknen”, *Studentbladet* 1916:26, s. 256–257.
- Teleman, Ulf, *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*, Stockholm 2003.
- Wright, Sue, *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*, Hampshire 2004.

Hur talar de i radio och tv?

Etermediespråket i fokus

”Myndigheterna vill i stället få ti stånd en attitydförändring genom uppmuntran å upplysning.”

”Konkurrens e ju ett väldigt gångbart ord i dagens samhälle å däfö tycke vi int att de e mer än schysst att vi talar om för er att på andra sidan så ha vi teatter i kväll.”

”Å då helt enkelt så ville majoriteeten i... i fullmäktige stryppa deeras aa... anslag.”

D e tre citaten ovan är utdrag ur olika tv- och radioprogram. Kan du gissa från vilka årtal de är? Eller årtionde? Frågan illustrerar mitt forskningsprojekt, som handlar om språket i de finlandssvenska tv- och radioprogrammen från 1970 till nutid. Det är ett mycket spännande och utmanande projekt som jag har tagit itu med på heltid i höst, som doktorand vid Nordica vid Helsingfors universitet.

Massmedier är väldigt viktiga för standardiseringen av ett språk, som språklig förebild och som sammanbindande länk, i synnerhet för en minoritet. Svenska Yles program är en av de få offentliga arenor där man kan höra talad finlandssvenska från hela Svenskfinland och där såväl regionala varieteter som någon form av neutral standardsvenska samsas. Trots detta har det forskats förhållandevis litet i hurdan svenska som de facto talas i tv:n och radion och hur denna svenska har utvecklats genom åren. Därför kommer jag att systematiskt ta mig an de här frågorna i mitt avhandlingsarbete.

Jag närmar mig ämnet ur många olika synvinklar, men fokuserar till en början på

uttalsfrågor. Finns det en riktning att skönja i hur uttalet av finlandssvenskan har förändrats under de senaste fyrtio åren? Och HAR uttalet faktiskt förändrats? Också användningen av lånord, finskans inflytande och regionala drag analyserar jag i detalj.

Mitt digra material består av ca 800 tv- och radioprogram från åren 1970–2010 och i den första analysen koncentrerar jag mig på två typer av program: nyheter och underhållningsprogram. I nyheterna är språk-

ket oftast uppläst text, vilket betyder att det är väl förberett och granskat av flera olika personer. Underhållningsprogrammen är ofta direktsända och språket är mera fritt och spontant. Dessa två programgenrer torde ge mig en bred variation för analysen.

Jag är ännu i startgroparna med min forskning och tillbringar för tillfället dagarna med att transkribera, transkribera och åter transkribera, men hoppas få min första artikel klar under våren 2012. ■

PS. Citaten är från *Aktuellt* 17.11.1992, *Nöjesmagasinet* 14.10.1975 och *TV-nytt* 14.11.2010. Gissade du rätt?

JENNY STENBERG-SIRÉN

Jenny Stenberg-Sirén är doktorand vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet och har varit anställd på Yle nästan 15 år. Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond I/SLS och sambällsvetenskapliga nämnden/SLS har beviljat henne forskarstipendier.

” Svenska Yles program är en av de få offentliga arenor där man kan höra talad finlandssvenska från hela Svenskfinland och där såväl regionala varieteter som någon form av neutral standardsvenska samsas.”

Kunskapen om svenskans ordföljd hos finska universitetsstuderande

Svenskans ordföljd skiljer sig mycket från finskans och är ofta svår att lära sig. Hur utvecklas då kunskapen om svenskans ordföljd hos finska universitetsstuderande och stöder undervisning utvecklingen?

ANNE-MAJ ÅBERG

Min blivande doktorsavhandling tillhör det SLS-finansierade forskningsprojektet *På väg mot kommunikativ kompetens: tillägnet av svenskans struktur hos finska inlärare*. Projektet pågick från början av augusti 2007 till slutet av december 2010, och det genomfördes i samarbete mellan Åbo universitet och Jyväskylä universitet. Avhandlingens huvudsyfte är att studera hur den deklarativa och den procedurala kunskapen om svenskans ordföljd utvecklas hos finska studerande som deltar i en kurs i svensk grammatik på universitetsnivå.

Deklarativ kunskap betyder att inläraren har teoretisk kunskap om språket, dvs. vet i teorin hur en företeelse i det främmande språket fungerar. Hon/han är till exempel medveten om att de flesta verb i engelskan får ändelsen *-s* i tredje person singularis och kan också uttrycka den här kunskapen språkligt. (DeKeyser 1998.) Deklarativ kunskap liknar explicit kunskap, som också är medveten kunskap om språket men som man inte alltid kan ge språkligt uttryck för (Ellis 1993).

Med procedural kunskap menas däremot att inläraren också kan tillämpa grammatiska regler och t.ex. använda ändelsen *-s* rätt. Om den procedurala kunskapen blir helt automatiserad behöver inläraren inte längre tänka på någon regel. Då är procedural kunskap nästan som implicit kunskap, dvs. den typ av omedveten kunskap som vi har i vårt modersmål (DeKeyser 1998).

I min avhandling undersöker jag om den deklarativa kunskapen stöder den procedurala kunskapen, dvs. om explicit undervisning i grammatik har en positiv effekt på inlärarnas procedurala kunskap. Jag har valt att undersöka hur ordföljden behärskas av två orsaker. För det första är svenskans ordföljd svår för finskspråkiga inlärare att tillägna sig, eftersom den skiljer sig så mycket från ordföljden i finskan. För det andra är ordföljden enligt processbarhetsteori (PT) en struktur som inlärare tillägnar sig relativt sent. PT baserar sig på spontan muntlig data och beskriver inlärningsgången hos andraspråksinlärare (Pienemann 1998), och den har också tillämpats på inläring av främmande språk och skriftlig produktion (Rahkonen & Håkansson 2008).

Av många undersökningar framgår det att explicit grammatikundervisning har en positiv effekt åtminstone när det gäller framgången i olika grammatiska test (Ellis 2006). Men om explicit undervisning också kan leda till förbättring i inlärares spontana tal och skrift är något som det råder delade meningar om. Det är också oklart hur länge inlärningsresultaten varar. Forskningen på området har hittills varit rätt begränsad. Det är alltså en omdebatterad fråga huruvida explicit grammatikundervisning kan främja den faktiska grammatiska kompetensen hos en inlärare.

Bildserien som fungerade som underlag för kursdeltagarnas uppsats. (Bilden ur Heaton 1988.)

Material

Materialet för min avhandling har samlats in under en intensivkurs i grammatik vid ett finskt universitet. Jag fungerade själv som lärare på kursen. Grammatikkursen var frivillig och avsedd för studerande som har stora svårigheter i svenska. Testinstrumentet bestod av ett grammatiskt test och fri skriftlig produktion (uppsats). Materialinsamlingen skedde vid tre olika tillfällen: i början av kursen (test 1), i slutet av kursen (test 2) och ett halvt år efter att kursen avslutats (test 3). Vid varje testtillfälle gjorde informanterna exakt samma uppgifter, vilket de inte visste på förhand. Sammanlagt 53 informanter deltog i testet både i början och i slutet av kursen. 24 av dessa deltog dessutom i test 3, som genomfördes ett halvt år senare.

I det grammatiska testet ville jag få fram kursdeltagarnas procedurala kunskap om ordföljden genom att låta dem korrigera tio meningar som innehöll ett ordföljdsfel. Den deklarativa kunskapen om ordföljden testades däremot så att informanterna fick motivera korrigeringen med hjälp av en grammatisk regel. Testet poängsattes så att man kunde få upp till två poäng för rätt korrigerings och upp till två poäng för rätt motivering. I båda delarna av testet kunde informanterna få maximalt 20 poäng. Testresultaten analyserades med det statistiska programmet SPSS.

Vid varje testtillfälle skrev kursdeltagarna också en uppsats på ca 150 ord. Texten skrevs utgående från

en bildserie där två pojkar leker med sin hund. Syftet med uppsatsen var att undersöka informanternas procedurala behärskning av ordföljden. Alla belägg på både korrekt och inkorrekt ordföljd i uppsatserna excerperades och analyserades med hjälp av samma statistiska program som resultaten i det grammatiska testet.

Resultat

Resultatet i testet om ordföljden förbättrades under kursen, dvs. mellan test 1 och test 2, när det gäller medeltalet för hela gruppen. Detta gäller både förmågan att korrigera ordföljdsfel och förmågan att motivera en korrigerings med korrekt regel. I båda fallen var förbättringen statistiskt signifikant. Förmågan att korrigera en felaktig mening var i båda testen bättre än förmågan att ange korrekt regel, men den senare förbättrades betydligt mera under kursen än förmågan att korrigera fel. När det gäller korrigeringen steg medeltalet med 43 % från 9,4 poäng till 13,4 poäng, medan medeltalet för motiveringen steg från 3,8 poäng till 7,4 poäng, vilket är en förbättring på 95 %. Hos de 24 informanterna som även deltog i test 3 försämrades testresultatet något mellan test 2 och test 3, men försämringen var inte statistiskt signifikant. I fråga om korrigeringen sjönk medeltalet från 13,9 poäng till 13,3 poäng, alltså bara ca 4 %. Medeltalet för motiveringen sjönk från 8,2 poäng till 7,4 poäng, vilket är en försämring på ca 10 %. När det gällde samtliga

» Det är alltså en omdebatterad fråga huruvida explicit grammatikundervisning kan främja den faktiska grammatiska kompetensen hos en inlärare.”

svar som gavs i det grammatiska testet förekom det i början av kursen mest sådana fall där informanten varken kunde korrigerera meningen eller motivera korrigeringen. I slutet av kursen var det däremot vanliga att informanten hade lyckats med båda två. Mellan test 2 och test 3 minskade antalet sådana fall något, men också i test 3 fanns det mest sådana fall där informanten behärskade både korrigeringen och regeln.

I exemplet nedan kan man se hur en av informanterna löste uppgiften i fråga för en av testmeningarna, nämligen **Om jag hade pengar jag skulle resa utomlands*. Redan i det första testet i början av kursen kunde informanten korrigerar den felaktiga ordföljden, även om också några andra felaktiga korrigeringar gjordes samtidigt. I det skedet kunde informanten inte motivera korrigeringen, utan nöjde sig med att konstatera att ordföljden var fel. I test 2 i slutet av kursen kunde informanten däremot både korrigerar meningen rätt och ange korrekt regel. Ett halvt år senare korrigerade personen meningen rätt, men nu hade hon glömt regeln. (Informanterna gav motiveringarna på finska; nedan har jag översatt dem till svenska.)
Exempel

TEST 1

**Om jag hade pengarna skulle jag resa till utomlands.
”Ordföljden så här.”*

TEST 2

*Om jag hade pengar skulle jag resa utomlands.
”Ordföljden blir omvänd eftersom bisatsen är före huvudsatsen.”*

TEST 3

*Om jag hade pengar skulle jag resa utomlands.
”Örat säger så här.”*

I uppsatsen om bildserien analyserade jag användningen av omvänd ordföljd (inversion) i huvudsatser och placeringen av negation och mittfäldsadverbial i bisatser. I huvudsatser har jag alltså granskat om informanterna kan placera predikatet (t.ex. *läser*) före subjektet (t.ex. *jag*) i huvudsatser där någonting annat än subjektet (t.ex. *i morgon*) inleder satsen (t.ex. *I morgon läser jag på en tentamen*). I bisatser (t.ex. *... eftersom jag inte har läst tillräckligt*) har jag granskat om informanterna kan placera negationen (t.ex. *inte, aldrig*) och andra mittfäldsadverbial (t.ex. *alltid*) korrekt efter subjektet (t.ex. *jag*) och före hela predikatet (t.ex. *har läst*). Bruket av omvänd ordföljd och korrekt bisatsordföljd analyserades i uppsatserna vid de tre olika testtillfällena. Syftet var att se om förmågan att använda korrekt ordföljd utvecklades hos informanterna under kursen och hur väl ordföljden behärskades ett halvt år efter kursen. Analysen gjordes på gruppnivå eftersom det inte förekom tillräckligt många belägg på individnivå.

När det gäller användningen av omvänd ordföljd i huvudsats förbättrades korrekthetsprocenten under kursen från 57 % till 77 %. Skillnaden är statistiskt signifikant. I fråga om placeringen av negation och mittfäldsadverbial i bisatser steg korrekthetsprocenten endast med en procentenhet från 40 % till 41 %, vilket är en icke-signifikant skillnad. Ett halvt år se-

» Förmågan att korrigera en felaktig mening var i båda testerna bättre än förmågan att ange korrekt regel, men den senare förbättrades betydligt mera under kursen än förmågan att korrigera fel.”

nare steg korrekthetsprocenten för användningen av omvänd ordföljd från 74 % till 81 % hos de 24 informanterna som deltog i test 3, men skillnaden är inte signifikant. När det gäller placeringen av negation och mittfäldsadverbial i bisatser hade korrekthetsprocenten däremot sjunkit från 53 % till 40 %, men inte heller den här skillnaden är statistiskt signifikant eftersom antalet belägg var så få.

Resultaten från grammatiktestet visar att explicit grammatikundervisning har en positiv inverkan både på den deklarativa och på den procedurala kunskapen. Resultaten från uppsatserna tyder på att explicit undervisning stöder korrekt användning av omvänd ordföljd i huvudsatser, medan undervisningen inte tycks ha haft någon positiv effekt på korrekt placering av negation och mittfäldsadverbial i bisatser. Enligt teorier om inlärningsgången tillägnas den omvända ordföljden tidigare än bisatsordföljden (Pienemann 1998). Informanterna i min undersökning ser alltså ut att ännu inte befinna sig på den kompetensnivå i svenska där man tillägnar sig svenskans bisatsordföljd. Explicit undervisning stöder enligt min undersökning både den deklarativa och den procedurala kunskapen om språket. Den deklarativa kunskapen tycks dock försvagas en aning snabbare än den procedurala kunskapen när man inte får undervisning i språket. Eller betyder detta att inläraren ”glömmer” den explicita grammatiska regeln när den procedurala kunskapen automatiseras och kanske förvandlas till implicit kunskap? ■

Fil.mag. Anne-Maj Åberg vid Åbo universitet skriver en avhandling om språkinläring och relationen mellan deklarativ och procedural kunskap i svensk grammatik hos finska universitetsstudenter inom ramen för SLS-projektet "På väg mot kommunikativ kompetens: tillägnandet av svenskans struktur hos finska inlärare".

Litteratur

- DeKeyser, Robert, "Beyond focus on form: Cognitive perspectives on learning practicing second language grammar", C. Doughty & J. Williams (eds.), *Focus on form in Classroom Second Language Acquisition*, 7th ed., New York 1998, s. 42–63.
- Ellis, Rod, "Second language acquisition and the structural syllabus", *Tesol Quarterly* 27, 1993, s. 91–113.
- Ellis, Rod, "Current Issues in Teaching of Grammar: An SLA Perspective", *Tesol Quarterly* 40, 2006, s. 83–107.
- Heaton, J. B., *Beginning composition through pictures*, Essex 1988.
- Pienemann, Manfred, *Language Processing and Second Language Development: Processability Theory*, Amsterdam 1998.
- Rahkonen, Matti & Gisela Håkansson, "Production of written L2-Swedish – Processability or input frequency?", J-U Kessler (ed.), *Processability Approaches to Second Language Development and Second Language Learning*, Newcastle 2008, s. 135–161.

”På skoj eller av gammal vana”

Folkkultursarkivets pristävling om vardagsskrock gav rekordmånga svar

Önskeben, stjärnfall, mandel i julgröten och att inte hälsa över tröskeln är några av de företeelser finlandssvenskar är skrockfulla till, om än oftast med glimten i ögat. Svaren på Folkkultursarkivets frågelista om vardagsskrock visar både att gamla trosföreställningar lever kvar och att nytt skrock har kommit in via framför allt massmedierna.

CAROLA EKREM

Vad kan dagens finlandssvenskar berätta om vardagsskrock? Med frågelistan ”Tur, tydor och trolldom” ville Folkkultursarkivet samla in tidigare oregistrerade tydor och uppfattningar, men också få reda på vilka äldre trosföreställningar som lever kvar i folkmedvetandet.

Förfrågan som också kunde besvaras elektroniskt via litteratursällskapets webbsida fick 378 svar och ca en tredjedel av deltagarna var under 30 år gamla.

Vissa fenomen visade sig vara allmänt kända. Hit hör den sentida urbana uppfattningen om fredagen den 13 som olycksdag. Flera svarare uppgav sig faktiskt känna ett visst obehag när dagen dyker upp i kalendern, medan andra tvärtom karakteriserade dagen som en säker lyckodag! Olyckstalet 11 har vunnit isteg efter katastroferna i New York och Japan den 11 september 2001 och den 11 mars 2011.

Dagens vardagsskrock går ofta ut på att man vill säkra den individuella lyckan. Hälften av deltagarna var säkra på att vissa människor har mera tur i livet än andra. Påståendet medgavs vara ologiskt, men obestridligt. Liksom talesättet ”tur i kärlek, otur i spel” kunde det nämligen illustreras med många konkreta exempel.

Flera svarare trodde också på ”lagen” att två olyckor obönhörligt följs av en tredje. Då tretalet i äldre tider ofta gällde dödsfall i bygden gäller tråkigheterna i dag vardagliga ting. Går bilen och tvättmaskinen sönder inom en vecka kan man räkna med att diskmaskinen pajar inom kort, konstaterade en kvinna.

Lyckan kräver sina ritualer. Personliga turnummer väljs med anknytning till födelseår, gatuadresser eller nummer på spelskjortor. En vinstlott kan dras från mitten av bunten, skraplotter skrapas med speciella lyckoslantar och lotterilistor ifyllas med särskilda turpenningar. En vinstrik lottokupong skall lämnas in när det snöar, menade en svarare.

Liksom i äldre tider sammanhänger en hel del övertro med brytningsskeden i livet. I den gamla bröllopseden ingick en mängd spådomar och riter. De tydor vi i dag förknippar med bröllopet är ofta internationella och av sent datum i vår egen folktro.

De flesta uppger sig ha hört att det är oturligt om brudgummen får syn på sin brud innan paret står vid altaret. ”Temat tas upp i de flesta TV-serier och filmer som har ens någonting att göra med bröllop”, konstaterar en 18-årig kvinna. Att prova en annans vigselring anses leda till att man själv aldrig blir gift, eller att ringägarens äktenskap går i kras. Yngre svarare ser den största risken i att ringen kan fastna på lånarens finger. Folktron varnar också för att prova studentmössan innan examensresultaten kommit. Alla svarare var dock inte övertygade om värdet i all modern övertro. ”Riktigt skrock skall ha anor, det här är modernt tjafs”, avfärdade en svarare rädslan att provandet skulle försämra studentbetyget.

Förbudet att avslöja barnets namn före dopet har gamla anor. Speciellt äldre personer erinrar sig ha hört att den onde då får makt över barnet. I dag

hänger hemlighetsfullheten samman med att föräldrarna vill att namnet skall vara en överraskning för dopgästerna, eller att de vill undvika kritiska förhandskommentarer.

Önsknings i fest och vardag

Önskningarna, som utgör en stor del av den moderna folktron, kan höra ihop med olika ceremonier eller aktualiseras mera improviserat. De flesta känner till seden att blåsa ut alla ljus på födelsedagsårtan, med tur och lycka eller en önskning som belöning. Det finns en tröstande tolkning för den flicka som misslyckas med blåsandet: antalet ljus som förblir brinnande anger antalet framtida pojkvänner.

Stjärnfall betraktades i äldre tid som omen för olyckor, krig och hungersnöd. I dag ger stjärnfallet i stället en möjlighet att önska. Den allom bekanta (och av många utövade) seden att kasta en slant i fontänen hör ihop med minnen från utlandsresor, främst nämns Fontana di Trevi i Rom. På hemmaplan har guldfiskbassängen på Stockmanns varuhus och fontänen i Forums köpcentrum i Helsingfors blivit önskebrunnar.

Nyare spådomskonst gäller det s.k. önskebenet i hönan och att bryta kex och pepparkakor. En tredjedel av svararna berättar att de ryckt i ett önskeben och en femtedel har försökt dela pepparkakan i tre bitar eller tävlat om vem som får fyllningen i Dominokexet – och därmed önskingen. Tron på önskebenet hade spritts via kontakter i USA, TV-program och Kalle Anka!

Äldre svarare minns att det förr var vanligt att önska när man vek en ny sedel för första gången eller då man råkade sitta mellan två systrar eller tvillingar. Önsknings kan även höra ihop med att man ser någonting ovanligt: en vit häst, en sotare, en brud,

solen, månen och en vägkorsning i olika lyckobringande kombinationer. När den digitala klockan visar 4 likadana siffror, eller bildar kombinationer som 10.01 eller 12.21 får man önska, liksom när man ser en bil vars registernummer bildar talet 21, när man tappar en ögonfrans eller när vikandet av lakan går jämnt ut.

När två personer råkar säga samma sak samtidigt kan olika skämtsamma ritualer utföras. Man kan tumma eller slå ihop händerna och snabbt säga namnet på två författare – oftast ”Runeberg” och ”Tope-lius”, ropa ”smurf” (de yngre svararna) eller ”lyckan är min”. En äldre variant säger att kontrahenterna skall få gå på samma bröllop.

Familjetraditioner

Det finns spådomar som blivit populära familjetraditioner. Hit hör mandeln i julgröten, känd för många yngre svarare via Astrid Lindgrens beskrivning av julfirandet i Bullerbyn. I den finlandssvenska traditionen åläggs den som får mandeln att sjunga, rimma eller diska. Mandeln kan också betyda giftermål under det kommande året. En äldre svarare kände till en dystrare tyda: i gröten skulle läggas två mandlar, en skällad och en oskällad av vilka den senare varslade om död. Också stöpannet av nyårslyckor beskrivs som en allmän tradition. ”Grums” eller ”pripel” på lyckan tolkas som pengar, släta ytor bådär lycka, skeppsformen lovar resor och ”fart i livet”, medan sotiga lyckor betyder sorg.

Traditionerna kring barns tandlossning har förändrats. De äldre svararna minns att man kastade tanden bakom ugnen och rabblade: ”lock, lock, jag ger dig en brödtand, ge du mig en guld tand”. Tandens kunde läggas i ABC-boken eller stickas i en blomkruka varefter tuppen värpte en slant eller en

En hästsko betyder tur och lycka för den som bor i den byggnad ovanför vilkens dörr skon sitter. Oenighet råder dock om på vilken led skon skall fästas. Om U:et är öppet uppåt sägs det å ena sidan att lyckan då fångas upp, men å andra sidan att den hindras att komma in. Om U:et är öppet neråt rann lyckan bort eller hölls kvar under bågen. Har hört alla dessa tolkningar men inte kommit underfund med om de är regionalt betingade eller varför det är så. (Kvinna, 70 år)

Första gången jag hörde om skrocket att man inte får ge saltkaret direkt i handen på en annan person var när den person jag försökte räcka saltet till vägrade ta emot det och upprepade ”ställ det på bordet, ställ det på bordet” i stället för att ta emot saltet. Jag förstod ingenting och tyckte personen var ganska fräck. (Kvinna, 25 år)

När jag var barn sade vi att när det ringer i örat tänker någon på en. För att få veta vem denne var frågade vi av någon kamrat: ”Vilket öra ringer”? Om kamraten gissade rätt, fick hon (det var alltid en hon i den här leken) nämna två siffror mellan 1 och 28. De siffrorna stod för motsvarande bokstäver i alfabetet och bokstäverna utgjorde den personens namninitialer som tänkte på en. Sen räknade vi på fingrarna vilka de bokstäverna var. Om vi kände någon person med dessa initialer, visste vi vem som hade tänkt på oss. (Kvinna, 73 år)

peng växte upp ur myllan. Ibland utförde tandtrollet byteshandeln. Webbmaterialen visar emellertid att det internationella sagoväsendet, tandfén, slagit igenom också i Svenskfinland. Ett hundratal svarare uppger att det är tandfén som nattetid byter ut tanden mot en slant.

Vett eller etikett?

Ibland kan skrockfulla handlingar tolkas som gott eller förnuftigt beteende. Hit hör det också av yngre personer kända förbudet att räcka saltkaret direkt i handen på en annan vid bordet, med ovänskap som följd. Som förklaring anføres att saltet i äldre tider hade en tendens att klumpa sig och att det därför var artigt att smälla karet i bordet och så skaka loss klumparna. När saltet räcktes från hand till hand var också risken större att någon spillde den dyrbara varan. Regeln har inpräntats i många sedan barnaår och berättas fortfarande vara ett diskussionsämne vid middagsbordet. ”Min äldre bror envisas med att ge saltkaret i handen, och så är striden i full gång”, skrev en kvinna.

Äldre svarare undviker också, med rädsla för åtföljande ovänskap, att hälsa över tröskeln. Många tycker helt enkelt att handlingen är oartig, men tröskeln beskrivs också som en gräns och skiljelinje man inte skall överskrida. ”Regeln gäller speciellt när man tar avsked”, skrev en kvinna. ”Tar man varann i hand över tröskeln ser man aldrig mer varann, den andra dör”.

På frågan om man får överlämna vassa föremål som gåva varierade svaren. Köksknivar är önskade bröllopspresenter, och de yngre svararna ser inget opassande i en vass gåva. Ungefär hälften av de äldre svararna associerade dock det vassa med olycka och tråkigheter. ”Nål, sax, kniv din vän aldrig giv. Ty nålen sticker, saxen klipper, kniven skär – vänskapsbandet brutet är”, diktade en kvinna. Skadan kan undvikas genom att man ger mottagaren ett litet stick med gåvan, och en symbolisk betalning (föreslogs 10 cent) lurar också ödet.

Den internationella trosföreställningen att man inte får gå under en stege kan ju förknippas med reell fara. Yngre svarare hänvisar till Kalle Ankas trubbel med fallande färgpytsar, men känner även till den uppställda stegens triangelform som symbol för trenigheten och därigenom helighet. Stegen påminner också om en galge och associerar därmed till otur. Att backa samma väg man kom förbättrar situationen, tror en 18-årig man. Men övertron har många skepnader. ”Har själv i årtal gått under alla stegar

som kommer i min väg. För att bevisa att jag inte är vidskeplig. Också det är en sorts vidskepelse”, konstaterar en kvinna.

Förbudet att slå upp ett paraply inomhus motiveras ofta praktiskt – men många ser regn eller otur som en oundviklig följd. Seden är vida spridd i Europa och har betecknats som en urban föreställning – stadsbon associerar alltid regn med negativa följder.

Avigt, fel och galet

När något går fel i den dagliga tillvaron har folktron tröst att komma med. Det internationella uttrycket ”skärvor betyder lycka” är känt av en tredjedel av svararna. Är skärvornas antal tre kan man vänta sig tur i kärlek. Skärvorna av en krossad spegel betyder däremot sju års olycka. Denna uppfattning kände 95 % av alla svarare till, och många upplevde faktiskt träsiga speglar som illavarslande.

Regn på bröllopsdagen sägs vanligen medföra lycka – som ”tröst och kompensation”. Också alternativet ”regn betyder tårar” har sina anhängare, liksom ”regn är silver i brudkronan”, d.v.s. rikedom för brudparet. Regn i brudkronan betyder våta bröllopsgäster, skämtade flera yngre skribenter.

På tal om aviga klädesplagg citerade många det finska uttrycket ”nuttu nurin, onni oikein”, skjortan avig, lyckan rät. Plagget måste då bäras avigt resten av dagen. Andra menade tvärtom att plagget bör vändas fortare än kvickt – ty ”avigt ger avigt”. Också de yngre svararna visste att en dålig dag är att vänta om man stiger upp ”med fel fot” (d.v.s. vänster) först på morgonen. Då hjälper inget annat än att lägga sig och stiga upp på nytt.

Många tydor som hänger samman med den egna kroppen lever kvar också i dag. Blossande kinder och ”ringande öron” är tecken på att någon talar om en eller tänker på en. Kliar höger hand får man en gåva eller gäster. Kliar vänster hand är ett brev eller pengar att vänta, tvärtom kan man också förlora pengar. Tydornas brokighet illustreras av att en kliande näsa anses betyda både att någon talar illa om en, att sorgebud är att vänta, att man kommer att bli utskäld, få ett telefonsamtal eller snart får höra skvaller.

Inkörda vanor och mediespridd folktrö

Den olycksbringande svarta katten är känd för de flesta och föranleder, speciellt om den dyker upp från vänster, att man reflexmässigt spottar tre gånger, ibland över vänster axel. En annan inkörd vana

När min mor och min mormor skulle företa en resa eller utträta något viktigt ärende blev de harmsna om en kvinna kom emot. Det betydde att resan eller ärendet skulle, om inte misslyckas, så inte gå bra. Om kvinnan hade något att bära (en väska, ett barn) jämnade det ut oturen. Mormor brukade svänga ryggen åt när en kvinna utan bördor närmade sig, då hade hon ju inte mött henne. En mötande karl var däremot ett bra tecken. (Kvinna, 68 år)

är lyckosparken som i dag oftast hänger ihop med välgångsönskningar i teatervärlden. Äldre svarare minns att sparken hörde till saken speciellt inför prov i skolan. Att hålla tummarna hör till ritualerna i samband med idrottsevenemang, för att ”på något sätt kunna delta i sakens utgång”, som en kvinna uttryckte saken.

Att ”knacka i omålat trä” har beskrivits som den vanligaste folktrörelaterade gesten världen över. ”Jag gör det inte ensam för mig själv”, preciserar en kvinna, ”peppar, peppar, ta i trä är en liten social performers”. Ritualen gäller situationer där man ”vill bryta udden av något man sagt, häva en liten olycka”, ofta gäller det påstående av typ ”jag har inte drabbats av magsjukan denna gång”.

Över hälften av svararna nämnde de sju midsommarblomstren som svar på frågan om kärleksspådomar. Man kunde titta efter sin käresta i en källa på midsommarnatten eller i en spegel på nyårsnatten och äta saltströmming för att i drömmen bjudas på vatten av sin tillkommande. Dessa gamla spådomskonster som ju ofta tas upp i mediernas bevakning av helgtraditioner nämndes också av yngre män. En nyare kärleksspådom är att kasta äppelskalet över axeln och här avläsa den älskades initial.

Det magiska djuret

Den äldre folktron granskade ständigt naturen och djuren. Ekorren var en säker förebådare av krig och hungersnöd. En 83-årig man minns att tydan höll streck åtminstone 1939 i Hangö då det fanns osedvanligt rikligt med ekorrar där. I dag väcker ekorrarna positiva associationer. En kvinna berättar att

Vill man veta vad barnet har för kön ska man hänga vigselringen på ett hårstrå och hålla den ovanför magen. Om ringen pendlar motsols är det en flicka, pendlar den medsols är det en pojke. En mage som endast syns framifrån tyder på en pojke. Om den blivande mamman har lust på sötsaker väntar man en flicka, har hon mera lust på salt mat är det en pojke. Mår man mycket illa och blir glåmig, blek och sliten väntar man en flicka, för flickan stjälar moderns skönhet. Om man däremot blommar upp och blir extra vacker är det en pojke man väntar. (Kvinna, 44 år)

hon blivit lärd att en ekorre som springer över vägen är ett tecken på att man glömt något viktigt hemma.

De flesta äldre svararna har lärt sig tyda gökens rop. Västergök–bästergök, östergök–tröstergök, norr-gök–torrgök/sorggök och södergök–dödergök lyder den vanligaste ramsan. Av gökropens antal räknar man antalet levnadsår, tid till bröllopet eller antalet barn, och råkar man stå under det träd där göken gal får man åter önska.

Kring nyckelpigan finns en hel mytologi. Man låter den flyga från sitt finger vilket i sig betyder lycka eller vackert väder, räknar prickarna (som visar antalet barn) eller läser ”visfru, visfru, var finns fästman min”. De yngre svararna läser oftare den finska ramsan ”lennä, lennä leppäkerttu”.

En ylande hund och en fågel som flyger mot rutan uppfattas i dag mera sällan som illavarslande omen. Äldre personer talar dock fortfarande om att ”hundarna ylar för lik” och skräms av oväntade fågelbesök. Några betecknar t.o.m. bilder och prydnader med fågelmotiv som oturskällor.

Svalorna är däremot lyckofåglar. Där svalan bygger bo blir det inte eldsvåda och där bor lyckan. Ser man den första svalan i flykten blir sommaren fartfylld, sitter den ensam på tråden blir sommaren tråkig, men har den sällskap får man också själv umgänge. Är sommarens första fjäril gul stundar lyckliga tider, en brun fjäril betyder sorgliga dagar och en vit lugna månader. De flesta svararna menade

att följderna av att döda en spindel är regnigt väder eller dödsfall i familjen. Speciellt korsspindelns uppfattas som ”helig” – dödar man den försvinner lyckan ur huset.

Försvunnen tro och nya föreställningar

Möter du på morgonen först en kvinna blir dagen otursfylld, säger den äldre folktron. Manliga försäljare på Alko berättas fortfarande ogärna se en kvinna som första kund för dagen: då stämmer inte kassan på kvällen. Liknande exempel anförs från bank- och affärsvärlden.

Äldre svarare kunde med egna exempel verifiera uppfattningen att skrämsel hos en gravid kvinna resulterar i att barnet blir räddhäset, harmynt eller får ett födelsemärke. De yngre svararna gissade på att missfall följde på förskräckelsen. En mycket levande tradition är spådomskonsterna för utrönandet av det blivande barnets kön. Också det gamla knepet att placera en yxa under sängen för att få ett gossebarn relaterades av många. Några svarare tillade att symaskinen eller sticksömmen åter resulterade i ett flickebarn.

En tredjedel av svararna kände till föreställningen att två föremål som ligger i kors varslar om död. Många kom ihåg tydan från TV-serien om Stormskärs-Maja. Det skyddande korstecknet förknippas mestadels med katolsk och ortodox religion. I dag korsar man sig ofta i nästan skämtsamt mening, påpekade många. Ett antal kvinnor hade dock av sina mammor lärt sig att vid bakning välsigna degen med korstecknet.

Brödets helgd var en central del av den gamla folktron. Också i dag anses det otursfyllt att tappa

FÖLJANDE PRISER UTDELADES

PENNINGPRIS 150 EURO: **Elina Andersson**, Karis, **Marianne Edgren**, Åbo, **Bettina Westerholm**, Åbo.
PENNINGPRIS 100 EURO: **Anita Hirvonen**, Helsingfors, **Johanna Jung**, Ingå, **Lea Lindell**, Inkeroinen, **Birgitta Lönnqvist**, Vanda, **Tina Nylund**, Åbo, **Gunveig Uggelberg**, Ekenäs, **Elisabeth von Wetter-Rosenthal**, Mariehamn.
UTLOTTNINGSPRISER 50 EURO: **Camilla Duncker**, Pargas, **Marlene Günsberg**, Esbo, **Corinna Heinrichs**, Helsingfors, **Signild Hellsten**, Lovisa, **Birgitta Karlsson**, Helsingfors, **Peik Pietilä**, Sibbo, **Rolf Uddström**, Esbo.

smörgåsen i golvet, men mest av hygieniska skäl. Det gällde att ropa ”smöret upp” för att förhindra otur, regn, eller att en släkting skall dö hungrig. Också yngre svarare har lärt sig att man skall kyssa den fallna brödbiten och att brödet inte får ligga upp och ner på bordet – då skall man själv hungra eller ligga upp och ner i graven. Seden att till ett nytt hem hämta salt och bröd var överlag välkänd. I dag får vid sidan av rågbrödet knäckebröd och t.o.m. chips symbolisera livets nödort.

Bland frågorna fanns trosföreställningar många kände till och t.o.m. minutiöst iakttog, men som ansågs oförklarliga. Hit hör förbudet att tända sin cigarett från ett brinnande ljus. ”Jag har fått hårt inpräntat i mig att en sjöman dör då”, skrev en kvinna, uppvuxen i en familj med sjömän. Denna internationella trosuppfattning har inte kunnat ges någon logisk motivering, men nog ett flertal fantasifula förklaringar.

Detsamma gäller motviljan mot att ha ljung eller murgröna inomhus. Ljungen i begravningskransar kan bidra till de negativa associationerna. I äldre tid användes ljungen som nödfoder och sammankopplades därför med fattigdom och missväxt. Men inget motiverar dagens ibland nästan paniska skräck för ljung och murgröna – symbolerna för otur, ohälsa och död.

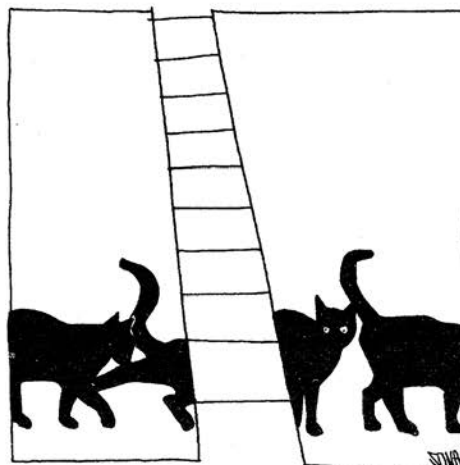
Det nu insamlade stora materialet utmålar en rik bild av finlandssvenskarnas syn på tro och övertro. Här samsas gammalt och nytt, lokalt och internationellt, skämt och allvar. Vardagsskrocket kunde beskrivas som ”skoj eller gammal vana”. Men många svarare analyserade insiktsfullt sin relation till tydorna och trolldomen, och frågelistan berättades också väcka oväntade minnen och associationer. ■

Det är ju inte så att man tror på något av det, men min fru och jag brukar ändå medvetet odla dessa fördomar, för då blir tillvaron litet rikare. Samtidigt förvaltar man en liten del av kulturarvet och för det vidare till kommande generationer. Det känns litet som att ha levande kontakt med det förgångna, och kanske är det en form av att visa högakting för de sedan länge avlidna nära anhöriga som på fullt allvar lärde ut mycket av det. (Man 58 år)

Carola Ekrem är arkivarie vid Folkkultursarkivet vid SLS

Litteratur

Klintberg, Bengt af, *Folkloristisk brevlåda*, Stockholm 1991.
Virtanen, Leea, *Nykymagian käsikirja*, Helsinki 1988.

SKROCK

*Vad händer om du hör en tunna skramla?
Vad sker om du tar på en avig rock?
Snart hör vi mera om det vardagsskrock
som Folkkultursarkivet lyckas samla.*

*Det lever kvar bland unga liksom gamla,
som skickar in det utan lock och pock!
I frågelistan kan vi göra plock
som kanske gör att minnet slutar famla.*

*Den svarta katten var väl vit på magen?
Gå inte under stegen, ta i trä,
men skynda på, i dag är sista dagen!*

*Så skicka genast in din skrockessä!
Arkivet har ju ingen tillit till
de svar som ges den första i april.*

e.v.a.

Tävlingen fick mycket uppmärksamhet i medierna och tillägnades den sista inlämningsdagen *Hufvudstadsbladets* dagboksvers (31.3 2011).

Augusta Lundahl

200 år

Augusta Lundahl var en lärd, litterärt begåvad kvinna som hörde till Fredrika och J. L. Runebergs vänner och figureerade i Lördagssällskapets kretsar. I år har det gått 200 år sedan hon föddes. Hennes minne lever fortfarande kvar, även i SLS arkiv.

KAISA LUOMA

Augusta Lundahl föddes den 21 september 1811 i Tammerfors. Hennes föräldrar var kommerserådet Gustaf Lundahl (1783–1846) och Anna Charlotta (f. Rung) (1785–1854). Gustaf Lundahl var en av stadens ledande köpmän. Mamman Anna fungerade som upprätthållare av stadens första flickpension. Efter 1841 var hon även verksam vid sin makes handelshus, vilket hon sedan ledde ensam efter att Gustaf Lundahl insjuknat 1844. Augusta var den äldsta av fyra barn, efter henne kom Gustaf (Gösta) (1814–1844), Karl August som dog i spädbarnsålder 1815, och Karl (Calle) (1818–1855).

Familjen Lundahl uppskattade boklig bildning och både Gustaf och Anna Lundahl kunde flera språk. Föräldrarna ville erbjuda sina barn de bästa utbildningsmöjligheterna, och de bästa informatörerna anställdes för söner. Augusta Lundahl skickades till fru Salmbergs pension i Åbo, där hon lärde sig bl.a. engelska, tyska och franska. På grund av det förmögna hemmet kunde Augusta Lundahl ägna sin tid åt läsning och tillfredsställde sin kunskapsörst med äldre och nyare litteratur, romaner, vetenskapli-

ga och historiska arbeten. Hon fick delta i undervisningen som ordnades för bröderna Gösta och Calle Lundahl. Om Augusta Lundahls beläsenhet vittnar de böcker med engelsk, italiensk och tysk lyrik och dramatik som har tillhört henne och som numera ingår i Jarl Pousars boksamling vid Svenska litteratursällskapets bibliotek.

Vänskapsband knyts

I fru Salmbergs pension lärde Augusta Lundahl känna Fredrika Tengström (1807–1879), sedermera Runeberg, och deras vänskap och mer eller mindre regelbundna brevväxling fortsatte ända till Fredrikas död 1879. Deras brevväxling bär vittne om de två litterära kvinnornas liv i 1800-talets Finland. Brevet beskriver vardagliga händelser såsom familjen och sällskapslivet, naturfenomen och väder, litterära händelser och verk de läst. Genom Fredrika Runeberg lärde Augusta Lundahl känna J. L. Runeberg och av honom frågade hon ofta råd rörande sin poesi. Via paret Runeberg kom Augusta Lundahl även i kontakt med Lördagssällskapet och del-

Den unga Augusta Lundahl SLSA 655

tog ibland i sällskapet sammanträden. Där fick hon smeknamnet Hebe, ungdomens gudinna, som hon ofta använde i brev till Fredrika och J. L. Runeberg.

Poeten som tystnade

Augusta Lundahl började skriva dikter redan som ung. Hon uppmuntrades tidigt att skriva av Johan Jakob Nervander, som 1827 anställdes som informator för bröderna Gösta och Calle Lundahl. Augusta Lundahl förälskade sig i J. J. Nervander men kärleken fick ett olyckligt slut då hon fick veta om hans hemlighållna äktenskap. Augusta Lundahl kanaliserade sin sorg i skrivandet. Hon skrev naturlyrik i romantisk och idyllisk anda, och beskrev gärna naturföreteelser och naturen vid olika årstider. Femton av hennes dikter publicerades bl.a. i *Helsingfors Morgonblad* (1832), *Borgå Tidning* (1839 och 1840) samt i albumet *Vinterblommor* 1834 (1833) och 1840 (1839) i Sverige. I *Aftontidningen* i Stockholm recenserades hennes tre dikter ur *Vinterblommor* i början av 1834.

Dikterna beskrevs som ”qvintligt ljuft och lent, enkelt, innerligt och musikaliskt” och en av hennes dikter, ”Minne af en resa i Januarii 1831”, blev en visa (Våren) som sjöngs av studerande i Uppsala på 1830-talet.

Augusta Lundahl gifte sig 1844 med kyrkoherden Gabriel Wallenius (d. 1862) och paret fick tre döttrar. Efter giftermålet slutade Augusta att publicera dikter trots familjens och paret Runebergs uppmuntran. 1830-talet förblev hennes skapande period. Hon fortsatte dock med mindre översättningsarbeten och översatte bl.a. andliga dikter från engelska till svenska. Augusta Lundahl dog 1892 i Tammerfors. ■

Kaisa Luoma är amanuens vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Källor och litteratur

SLSA 1104Fr (Augusta Lundahls brev till Fredrika Runeberg, 51 st 1829–1878)

Biografiskt lexikon för Finland, del 2, Helsingfors 2009.

Forssell, Pia, ”Inom kvinnorollens gränser”, *Finlands svenska litteraturhistoria I*, utg. Av Johan Wrede, Helsingfors och Stockholm 1999, s. 296 f.

Lundahl, Augusta: ”Dikter. Utgåva och efterskrift av Harry Lönnroth.” *Historiska och litteraturhistoriska studier* 82. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 699. Helsingfors 2007, s. 49–76.

Raevuori, Yrjö ”Tamperealaisia sukuja”, Väinö Voionmaa, *Tampereen kaupungin historia IV*, Tampere 1935.

Kransen av Fredrika Runeberg till Augusta Lundahl 29.4.1825 är flätad av Fredrikas eget hår ("O, måtte snart, vi se hvarannan åter! Må denna krans ett heligt vittne bli, Att ej af skilsmässan åtskiljes vi, Att minnet ej förvissnar, fast det gråter." SLSA 1104Fr

Att uppleva tystnad

EN NATIONELL INSAMLINGSTÄVLING SOM PÅGÅR 6.10.2011–31.5.2012

Vad betyder tystnad för dig? Var har du upplevt tystnad? Vi samlar in upplevelser och minnen om tystnad. Vårt mål är att samla in ett mångsidigt och digert material som ger en personlig inblick i hur tystnaden upplevs i Finland. Varje svar är viktigt, eftersom svaren kommer att användas som forskningsmaterial. Utifrån materialet ska också en bok ges ut. Du får formulera dig fritt. Som stöd kan du använda dig av följande frågor:

- Var och när har du upplevt tystnad?
- Hur definierar du tystnad?
- Berätta när och hur ofta du känner behov av tystnad.
- Finns det en särskild plats du (ofta) söker dig till när du är i behov av tystnad?
- Hurudana ljud stör dig och vilka ljud är inte störande?
- Beskriv också den plats där du har funnit tystnad. Hurudana detaljer i miljön förknippar du med upplevelsen? Vilka typer av observationer påverkar din upplevelse?
- Upplever du tystnad i ensamhet eller tillsammans med någon annan?
- Berätta om dina upplevelser är positiva eller negativa.

Berätta också för oss vilken plats och tid du förknippar med tystnad: kommun och gärna exakt område (t.ex. stadsdelens, byns eller naturområdets namn) samt årtal, årstid och tid på dygnet. Vi är intresserade av alla typer av tystnadsupplevelser – utomhus, inomhus eller i sociala sammanhang.

Insamlingstävlingen arrangeras av Helsingfors universitet, Miljöministeriet, Finlands naturskyddsförbund, Forststyrelsen, Finska Hörselförbundet, Hiljaisuuden ystävät ry, Svenska litteratursällskapet i Finland och Finska Litteratursällskapet.

De bästa svaren belönas med bokpris. Resultaten publiceras hösten 2012.

Tilläggsuppgifter

- Helsingfors universitet, Outi Ampuja, outi.ampuja@helsinki.fi
- Svenska litteratursällskapet Folkkultursarkiv, yrsa.lindqvist@sls.fi, tfn 09 -618 777, www.sls.fi/fragelistan
- Finska Litteratursällskapet Folkminnesarkiv, keruu@finlit.fi, tfn. 0201 131 240. www.finlit.fi/arkistot/keruut/hiljaisuus/

Tävlingsinstruktioner

Om du skickar ditt svar i pappersform önskar vi att du skriver endast på papprets ena sida. Använd inte dekaler, tejp eller stift.

Skicka ditt bidrag senast 31.5.2012 till adressen Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkultursarkivet, Yrsa Lindqvist, Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors eller per e-post i doc-, rtf- eller txt-format till adressen yrsa.lindqvist@sls.fi. Du kan också delta i insamlingen via adressen www.sls.fi/fragelistan

Glöm inte att uppge bakgrundsuppgifter: ditt namn och födelseår, din utbildning och ditt yrke, telefonnummer, post- och e-postadress. Ge också ditt godkännande till att materialet du har skickat in arkiveras på Svenska litteratursällskapet Folkkultursarkiv och kommer att vara tillgängligt för forskning. Bakgrundsuppgifterna används inte för andra ändamål. Ifall bidragen publiceras tar vi kontakt med de enskilda skribenterna i förväg.

Insamlingen är nationell och sker också på finska, "Suomalainen hiljaisuus", och på samiska, "Jaskatvuođa vásiheapmi". Dessa svar arkiveras vid Finska Litteratursällskapet och de svenska svaren vid Svenska litteratursällskapet i Finland.

Teaterpjäser & konstnärsbrev PERSONALTIDNINGAR

Nyförvärv till arkiven

År 2011 fick arkivsektorn vid SLS ta emot sammanlagt ett fyrtiotal nya arkiv och tillägg till tidigare arkiv och samlingar. Här presenteras ett urval av nyförvärven med anknytning till bl.a. teatrar, konstnärer, författare, vetenskapsmän, fotografer, musiker och tidningshus.

PETRA HAKALA

Teaterhistoria har under de senaste åren stigit fram som ett nytt och viktigt område inom Historiska och litteraturhistoriska arkivet (HLA). Det teaterhistoriska materialet kompletterades i juni 2011 med Unga Teaterns (f.d. Skolteaterns) arkiv. Teatern som grundades 1960 av Skolteaterföreningen r.f. har gjort sig känd för sin teaterpedagogiska verksamhet med bl.a. omfattande turnéer till skolor i hela Svenskfinland. I mitten av 1970-talet fick teatern en fast anställd ensemble som under mer än 10 års tid 1969–1980 leddes av teaterchef Margret von Martens.

Arkivmaterialet, dvs. protokoll, verksamhetsplaner, korrespondens, pjäsmanuskript, inspelade föreställningar, publikfeedback, pressklipp m.m. från åren 1960–1999, ger en inblick i teaterns vardag med allt från praktiska problem till omfattande nordiska kontakter. Hela planeringsprocessen kring pjäsupsättningarna finns bevarad och pjäserna i sig utgör en dokumentation över vilka ämnen som varit aktuella för barn och unga sedan början av 1960-talet. Unga Teatern, som präglats av en nära kontakt till

sin publik, har haft en bred repertoar och inte dragit sig för att ta upp svåra och problematiska teman som relaterar till barnens egna upplevelser. Pjäserna har kunnat fungera som stöd för diskussioner med föräldrar och skola och arkivmaterialet ger möjlighet att undersöka hur publikens attityder har förändrats under åren. Teatern har sedan mitten av 1970-talet spelat på både svenska och finska.

Konstnärsbrev och författararkiv

Bland nyförvärven finns också material med anknytning till konstnärer och författare. Över 200 brev och brevkort från konstnären Helene Schjerfbeck (1862–1946) till vännen och konstnärskollegan Maria Wiik (1853–1928) åren 1907–1928 har deponerats i HLA. Mer än hälften av breven har publicerats av konsthistorikern Lena Holger i den kommenterade brevtutgåvan *Och jag målar ändå. Helene Schjerfbeck's brev till Maria Wiik 1907–1928* (SLS, 2011) och ger en inblick i de båda konstnärernas vägval under Schjerfbeck's formativa år som konstnär.

Lyrikern Karin Mandelstam (1908–1982) var under närmare 20 års tid (1950–1968) chef för den svenskspråkiga radioteaterverksamheten vid Rundradion. Mandelstam, som utgav sin första diktsamling 1936, var även translator och översatte verk av ett flertal finska och utländska författare till svenska. Hon översatte och regisserade också flera hörspel för radion. I det material som överlämnats till HLA ingår korrespondens, manuskript till dikter, noveller, kåserier, kupletter, reportage, barnprogram och översättningar samt urklipp med publicerade artiklar, kolumner och recensioner m.m.

Nr. 1. 1953

Press-SURR

En fullständig uppsättning av Hufvudstadsbladets personaltidning *Press Surr*, som utkom 1950–1995, ingår i Karl Vilhelm Lindholms samling i Folkkultursarkivet.

Två fortfarande verksamma österbottniska författare, Gösta Ågren (f. 1936) och Olof Granholm (f. 1924) överlät under året sina privatarkiv till Österbottens traditionsarkiv (ÖTA). Ågrens arkiv, som omfattar perioden 1953–2010, innehåller bl.a. personliga dokument, brev, fotografier, artiklar, recensioner av författarens verk samt exemplar av hans samlade produktion. Ågren har utgivit ett fyrtiotal verk. Granholms arkiv omfattar främst urklipp från perioden 1970–2009.

Vetenskaplig korrespondens och privatbrev

Under året fick HLA ta emot ett omfattande tillägg till Gunnar Castréns släktarkiv bestående bl.a. av brev till Gunnar Castréns farfar lingvisten, forskningsresanden och sedermera professorn i finska språket, Mathias Alexander Castrén (1813–1832) från ett trettiotal personer under 1840-talet, bl.a. F. J. Rabbe och J. Fellman. Castrén företog forskningsresor bl.a. till ryska lappmarken och Sibirien på 1840-talet och i det donerade materialet ingår brev till A. J. Sjögren från dessa resor, liksom också anteckningsböcker, almanackor, personliga handlingar och brev mellan de blivande makarna M. A. Castrén och Natalia Tengström (1830–1881) under förlovningstiden 1850. Ett värdefullt tillskott är också de 175 brev som Natalia Castrén mottog från ett trettiotal personer åren 1843–1880, bl.a. Sofie Kellgren, Fredrika Runeberg, Lina och Walter Runeberg, Carolina Tengström samt Z. och Emilie Topelius, vilka ger en god bild av det nätverk av samtida kulturpersoner som Natalia Castrén ingick i.

En sätterifaktors vardag

En helt annan värld skildras i det material som sätterifaktorn Karl Vilhelm Lindholm (f. 1926 i Hangö) donerat till Folkkultursarkivet (FKA). Lindholm arbetade hela sitt yrkesverksamma liv 1949–1989 för tidningen *Hufvudstadsbladet*, men den yrkesgrupp Lindholm representerade finns inte längre till följd av övergången från ett hantverksmässigt arbetssätt till datorbaserat arbete. Redan under hans aktiva tid på tidningen förändrades såväl arbetsmiljön och arbetsuppgifterna som den tekniska utrustningen mycket. Det material Lindholm donerat omfattar bl.a. protokoll från olika interna organ, filmer överförda på dvd och en uppsättning av personaltidningen *Press Surr* som utkom under mer än 40 år. Via donationen får man en inblick i både den digra personalverksamhet som tidningens anställda var engagerade i och en uppfattning om tidningshusets olika yrkesgrup-

Under 2011 tog Historiska och litteraturhistoriska arkivet emot drygt ett dussin nya arkiv och ett tjugotal tillskott till tidigare erhållet material. I Unga Teaterns arkiv finns bl.a. ett infobladd från tidigt 1970-tal då teatern ännu kallades Skolteatern.

per och deras samarbete. Lindholms egna hågkomster har sammanställts i boken *Minnen från Hufvudstadsbladet – Det andra hemmet* (2009), som finns i SLS:s bibliotek. Genom intervjuer med Lindholm kommer förståelsen för det donerade materialet och de enskilda arbetsmomenten i sättnings- och tryckningsprocessen att fördjupas ytterligare. Donationen bildar ett intressant komplement till föreningen Konstsamfundets arkiv i HLA, som omfattar både Amos Andersons privata arkiv och handlingar rörande *Hufvudstadsbladet*.

Musikarkiv och fotografisamlingar

Under året fick Finlands svenska folkmusikinstitut (FMI) ta emot två musikarkiv, som tillhört föreningen *Visans Vänner i Vasanejden r.f.* och musikern Karl "Edde" Edfelt (1935–2011). I föreningsarkivet in-

går administrativa handlingar, ljud- och videoinspelningar, fotografier, urklipp, vishäften och böcker, d.v.s. allt material som uppkommit sedan föreningen grundades 1976. Edfelts material är ett intressant exempel på musikarkiv efter en privatperson. Edfelt, som var född i Purmo, spelade och komponerade dans- och underhållningsmusik i mer än 50 år, först i Österbotten och därefter i över 35 år i Åboland. Hans musikarkiv omfattar främst noter, manuskript och ljudinspelningar.

Bland nytillskotten finns också ett värdefullt tillägg till spelmannen Esko Salmelas (f.1931) fotoarkiv bestående av över 800 inramade diabilbilder och ca 700 fotografier. Salmela, som i slutet av 1970-talet var redaktör för Spelmansförbundets medlemstidning *Fiolen min*, har under perioden 1970–2000 dokumenterat ett stort antal spelmanstillställning-

ar samt många av Spelmansförbundets stämmor och årsmöten. Han har också på ett förtjänstfullt sätt fotodokumenterat Brages spelmanslag och dess verksamhet.

Även hembygdrådet Lars Axéns (1919–2011) arkiv i ÖTA kompletterades sommaren 2011 med bl.a. filmmaterial, urklipp och dokument som berör byggnadsinventering. Arkivet som nu är fullbordat, omfattar främst historiska fotografier från Kristinestad med omnejd och fotografier tagna av Axén från samma område.

Slutligen kan nämnas att Språkarkivet fått ta emot kartor och inspelningar som ett tillägg till samlingen Namn på fiskeplatser i Åboland och på Åland. ■

Petra Hakala är förste arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Under 2011 tog Österbottens traditionsarkiv emot några fotosamlingar, en intervjuinspelning, en postkortssamling och två författararkiv. Fotografiet nedan är troligen taget av amatörfotografen Viktor Nylund (1873–1936) i Dagsmark by (Lappfjärd) och ingår i en samling med över 270 glasnegativ.

Linguist, forskningsresande, äventyrare

GEORG AUGUST WALLIN 200 ÅR

Orientalisten Georg August Wallins händelserika liv och hans gärning som forskare och forskningsresande belystes under ett internationellt seminarium i Helsingfors i oktober. Seminariet ordnades med anledning av att det förflutit 200 år sedan Wallins födelse och var ett samarbete mellan SLS och Institutionen för världens kulturer vid Helsingfors universitet.

NINA EDGREN-HENRICHSON

I ntresset för arabiska dialekter var anledningen till att orientalisterna Georg August Wallin 1843 begav sig på en sju år lång forskningsresa med Arabiska halvön som sitt främsta mål. I dag är Wallin främst känd som upptäcktsresande, medan hans forskning om de arabiska dialekterna är mer eller mindre glömd. Detta konstaterade prof.em. Heikki Palva i sitt föredrag om lingvisten Wallin under det jubileumsseminarium om Wallins liv och eftermäle som hölls i auditoriet på Helsingfors universitetsmuseum Arppeanum den 21 oktober 2011.

Forskaren och etnografen

Wallins syfte med resan var att råda bot på bristen på kunskap om den moderna, talade arabiskan. När han inledde sin forskning fanns det viss kunskap främst om den talade arabiskan i större städer, men ingen lokal eller regional dialekt var systematiskt och generellt beskriven. Wallin hade skrivit sin docentavhandling 1839 om skillnaderna mellan klassisk och talad arabiska utan något som helst muntligt material. Han hade fått ty sig till de fåtaliga skriftliga källor om den talade arabiskan som fanns att tillgå, främst till handböcker om talad arabiska, berättade Palva. Ändå skulle Wallins avhandling än i dag kunna användas som en kortfattad introduktion till skillnaderna mellan den klassiska och den talade arabiskan.

Wallin gjorde inga systematiska studier av enskilda beduindialekter eller lokala dialekter, trots att

man kanske föreställer sig det – den typen av systematisk forskning låg tre generationer framåt i tiden. En av de främsta insatserna Wallin gjorde som språkforskare var att han var den första som upptecknade beduinpoesi, som han transkriberade, översatte och kommenterade. En stor del av hans bidrag till studiet av arabiska dialekter ingick i dessa kommentarer. Hans artiklar om beduinpoesi, kom att bli viktiga i beduinpoesiforskningens historia, och därmed också i forskningen om beduindialekter, något som man kanske inte gett honom tillräckligt erkänsla för, sade Palva.

Fil.dr Awadh al-Badi från Saudiarabien talade om Wallins betydelse för forskningen om norra Arabiska halvöns historia. I likhet med andra västerlänningars resedagböcker är Wallins anteckningar från norra Arabiska halvön de enda skriftliga källorna till den här regionens historia under långa perioder, eftersom de lokala, nomadiserande arabfolken har saknat en tradition av att dokumentera sina liv och sitt samhälle. Regionen har dominerats av en muntlig tradition, som inte kan ligga till grund för historieskrivningen. Tack vare att norra Arabiska halvön var porten till Arabiska halvön besöktes regionen av flera västerländska resenärer under 1800-talet, berättade al-Badi.

För al-Jauf-regionens historia i mitten av 1800-talet är Wallins anteckningar unika. Till skillnad från andra resenärer levde Wallin i fyra månader i regio-

» Bakom Wallins beslut att resa till Arabien låg alltså förutom hans intresse för de arabiska dialekterna också den romantiska och eskapistiska uppfattningen av beduinen som den ädle vilden.”

nen 1845. Han var den enda som skrev ner detaljerade uppgifter om de sociala, politiska, ekonomiska, demografiska och kulturella förhållandena där. Han beskrev också seder och traditioner i staden al-Jauf och relationerna till de nomadiserande stammarna i området, liksom relationerna till omgivande länder. al-Badi poängterade också betydelsen av den beduinpoesi som Wallin upptecknade i regionen och framhöll att man tack vare de kommentarer Wallin skrev till poesin också kan förstå innebörder som annars skulle ha gått förlorade. De ger bl.a. förklaringar till interna konflikter i regionen. al-Badi, som själv kommer från al-Jauf, framhöll att Wallins arbete är oundgängligt för historieskrivningen om norra Arabiska halvön i mitten av 1800-talet.

Resenären och äventyren

Frågan varför Wallin kom att intressera sig för det arabiska språket och den arabiska kulturen redan under studietiden i Helsingfors förblir obesvarad, konstaterade arabisten Kaj Öhrnberg i sitt föredrag. Men nyckeln till att förstå Wallins val ligger i den Schillerska och Humboldtska nyhumansimens ideal om den bildade akademikern, där grunden till att förstå mänskligheten låg i filologin, i kunskapen om språket och kulturen. Även om Wallin som filolog

var en pionjär i Finland var han alltså en del av en större intellektuell rörelse i Europa, som också nådde Finland under 1830-talet.

Även i ett annat hänseende ingick Wallin i ett större europeiskt sammanhang, framhöll Öhrnberg. Uppfattningen om Orienten i väst skapades under romantiken genom fyra vitt spridda böcker, *Tusen och en natt*, *Bibeln*, Lord Byrons *Childe Harold's Pilgrimage* och *Description de l'Égypte* av de vetenskapsmän och konstnärer som följde med Napoleons fälttåg till Egypten. Inspirerade av dessa böcker lockades äventyrslystna, missanpassade västerlänningar att fly konventionerna och industrialiseringen i Europa till det exotiska, men bekanta, arabiska ökenlandskapet i en längtan efter mötet med den ädle vilden. Bakom Wallins beslut att resa till Arabien låg alltså förutom hans intresse för de arabiska dialekterna också den romantiska och eskapistiska uppfattningen av beduinen som den ädle vilden.

Det hade skrivits om beduiner redan före Wallin, men han var den förste europén som levde med dem under längre perioder och lärde känna dem och deras seder. Öhrnberg framhöll som en av Wallins stora förtjänster som forskare att han dessutom hade en intuitiv och empatisk förmåga att förstå människor han mötte. Hans dagböcker och brev till Fin-

land är välformulerade vittnesbörd om hans kärlek till beduinerna och om hans orealistiska dröm att slå sig ner bland dem för resten av sitt liv, konstaterade Öhrnberg.

Kaj Öhrnberg är tillsammans med Patricia Berg utgivare för den vetenskapliga utgåvan Georg August Wallins *Skrifter*. Band två av utgåvan, *Det första året i Egypten 1843–1844*, utkom tidigare i höst och omfattar brev och dagböcker från Kairo och från Wallins resa till Nedre Egypten våren 1844.

Egyptologen Patricia Berg berättade under seminariet om personen Georg August Wallin, och sade att Wallins lärare inte hade speciellt höga förväntningar på honom under skoltiden. Vid universitetet i Helsingfors, där Wallin började studera 1829, uppfattades han ändå som en begåvad student, och uttryckligen språkbegåvad, men inte som särskilt ambitiös. Att han hade mycket lätt för att lära sig språk var uppenbart: han studerade arabiska, persiska, turkiska, grekiska och latin, men han kunde också tyska, franska, engelska och senare även ryska. Däremot är det oklart om han någonsin lärde sig finska.

Förutom språkstudierna var han föga intresserad av föreläsningarna vid universitetet, eller av att sitta på bibliotek och studera. Men han läste mycket – favoritförfattarna var Goethe, Schiller, Rousseau och Walter Scott – och musicerade. Han spelade cello, piano, gitarr och flöjt. Till favoritsysselsätt-

ningarna hörde också segling och simning – han hade vuxit upp vid havet.

Havet verkade vara en av de få saker i hemlandet, förutom familjen, som han saknade under sin sju år långa resa i arabvärlden, berättade Patricia Berg. I sina brev återkommer han vid flera tillfällen till havet, liksom han jämför olika människor, företeelser och upplevelser under resan med hur det var där hemma, och framför allt refererar han ofta till barndomens Åland.

Egypten – alldeles hemligt

”Något så gästvänligt inbjudande har jag ej sett anorstades än i Ålands och annan skärgård hos oss och det blef mig alldeles hemligt till sinnes”, skrev Wallin i sin dagbok om det nubiska landskap som mötte honom när han och hans resällskap tagit sig igenom Nilens första katarakt. Wallin, som hade Kairo som bas för sina forskningsresor i den arabiska världen, gjorde åren 1843–1845 två längre resor i Egypten.

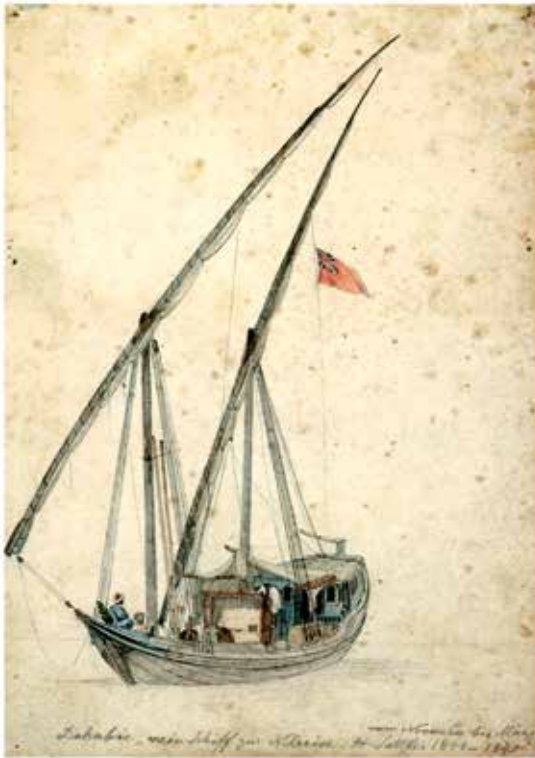
Historikern och egyptologen Sofia Häggman har följt Wallin i fotspåren i Egypten med hans dagböcker som ciceron. Hennes bok *Alldeles hemligt. Georg August Wallins Egypten 1843–1845* har kommit ut hos SLS i höst, och under seminariet talade hon också om hur Wallin såg på Egypten och egyptierna.

Wallin hade aldrig för avsikt att skriva om det forna Egypten, och för honom var Egypten främst en

G. A. WALLIN 1811–1852

Georg August Wallin föddes i Sund på Åland den 24 oktober 1811. Under studieåren i Helsingfors på 1830-talet väcktes hans intresse för det arabiska språket och den arabiska kulturen. Han fortsatte sina studier i S:t Petersburg, där han hade den egyptiske szejken Muhammad Ayyad al-Tantawi som lärare i arabiska. Efter att ha beviljats ett resestipendium av universitetet kunde Wallin i juli 1843 anträda sin sju år långa forskningsresa till Egypten, Arabiska halvön och Sinaihalvön, Persien och Syro-Palestina. Tillbaka i Helsingfors utnämndes han till professor i orientalisk litteratur 1851, men han dog bara ett år senare, den 23 oktober 1852, dagen innan han skulle ha fyllt 41 år.

Dahabiyah, segelbåten, som var Wallins hem under månaderna på Nilen, tecknad av Wallins resesällskap, konstnären Hubert Sattler (Salzburg Museum).

anhalt på vägen till Arabiska halvön. Här anpassade han sig också till den islamska kulturen, förkovrade sin arabiska för att kunna tas för arab under sina resor och antog en islamsk identitet som Abd al-Wali, läkare från Centralasien. Men, konstaterade Sofia Häggman, han kom att stanna i Egypten mycket längre än han hade avsett.

Wallin reste både upp för Nilen och till Nildeltat där han besökte byar som förmodligen aldrig tidigare hade besökts av västerlänningar. I sina dagböcker beskrev han detaljerat allt han såg och upplevde, allt från de nubiska kvinnornas frisyrier och den lokala arkitekturen till vilka spannmål som odlades.

I Egypten kunde Wallin urskilja två typer av människor, verkliga araber, öknens män, beduinerna och moderna egyptier, som hade förlorat det ursprungliga arabiska och blivit alltför vänliga och veka. Han var till en början lite besviken över att egyptierna inte motsvarade hans förhandsföreställning om dem, framhöll Sofia Häggman. Men efter att Wallin hade vistats i landet en längre tid ändrades hans

uppfattning och han beskrev dem som en blandning, ”blendning”, som européer, men mörkare. Några ursprungliga arabiska drag kunde han inte urskilja.

Förutom att Wallin studerade sin tids egyptiska samhälle kom han tack vare sin resa uppför Nilen också att studera de faraonska monumenten och templen. Han var visserligen till en början rätt ointresserad av monumenten, men blev under resan allt mer intresserad och beskrev dem detaljerat i sina dagböcker. Förmodligen var det hans resesällskap, den österrikiske konstnären Hubert Sattler, som inspirerade Wallin att beskriva monumenten, antog Häggman. Sattler var nämligen mycket fascinerade av fornlämningarna. Han tecknade och målade sevärdheterna och Wallin satt uppenbarligen bredvid honom och beskrev dem i sin dagbok. Genom detektivarbete har Sofia Häggman hittat Sattlers verk på Salzburg Museum i Österrike. Bilderna har inte publicerats tidigare, men en del av dem ingår nu som illustrationer i Häggmans bok.

Övriga föredragshållare på seminariet var arkeologen Zbigniew T. Fiema från Helsingfors universitet, som talade om nordvästra Arabien före islam, historikern Thomas Fredriksson från Uppsala, som talade om en av Wallins föregångare, Pehr Forsskåhl, som deltog i en dansk expedition till Jemen på 1760-talet, och professor Jaakko Hämeen-Anttila från Helsingfors universitet, som talade om arabistiken i Finland efter Wallin. ■

Nina Edgren-Henrichson är redaktionschef vid SLS förlag

Hägring

UTSTÄLLNING OM G. A. WALLIN

Strax före 200-årsdagen öppnades en utställning om Georg August Wallin på Nationalbiblioteket i Helsingfors, där hans efterlämnade papper förvaras. Utställningen *Kangastus – Hägring – Mirage* är ett samarbete mellan Nationalbiblioteket, Institutionen för världens kulturer vid Helsingfors universitet, Svenska litteratursällskapet i Finland, Egyptologiska sällskapet i Finland, Finska Orientsällskapet och Finlands Lärdomshistoriska samfund. Den pågår fram till den 29 februari 2012.

Helene Schjerfbeck's brev *till målarsystern Maria Wiik*

”Du var bra snäll som sände just de blommor jag längtat att måla, nu sitter jag hela dagen med dem – bara det skulle bli något deraf! Mörker ha vi igen, och trötthet. De äro så vackra, och praktiska, ty när de nedersta falla bort kommer det nya i toppen, man kan måla flere meter blommor bara man börjar från rätt ända.”

Så här skriver Helene Schjerfbeck om de lejon-gap som väninnan och konstnärskollegan Maria Wiik hade skickat henne i september 1909. Brevet ingår i den nya boken *Helene Schjerfbeck, Och jag målar ändå. Brev till Maria Wiik 1907–1928*, med konsthistorikern Lena Holger som utgivare. De 125 breven i boken ger en ny och mycket personlig bild av Finlands internationellt sett kanske högst uppskattade konstnär.

Breven är skrivna efter att Helene Schjerfbeck lämnade Helsingfors, där de dominerande nationalromantiska konstnärskretsarna inte förstod sig på hennes franskinfluerade måleri. Hon bodde först i Hyvinge och sedan i Ekenäs, och av breven framgår att hon känner sig ensam och isolerad, men också att hon här är fri att själv välja riktning för sin konst.

Lena Holger har tematiserat breven med fokus på Schjerfbeck's konstnärliga gärningar och livssituation, och skrivit diskuterande inledningar till de oli-

ka temana. Hon har också valt ut det rikliga bildmaterialet, som tillför ytterligare en dimension till breven.

Breven ingår i en samling om sammanlagt 220 brev som Helene Schjerfbeck skrev till Maria Wiik och som Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse köpte av familjen Calonius 2004. Helene Schjerfbeck hade återfått breven efter Maria Wiiks död och givit dem till sin vän Erik Calonius, med löfte om att de skulle öppnas först efter hennes död. Den andra delen av korrespondensen, dvs. Maria Wiiks brev till Helene Schjerfbeck, har inte återfunnits; sannolikt har Schjerfbeck bränt dem.

Boken är en tjuvstart på 150-årsminnet av Helene Schjerfbeck's födelse, som firas 2012. Den är ett samarbete mellan SLS och Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse och har också utgivits på finska av Finska litteratursällskapet SKS. ■

Nina Edgren-Henrichson

SLS PÅ BOKMÄSSAN I GÖTEBORG

Foto Fredrik Hertzberg

SLS förlag presenterade fyra temahelheter vid bokmässan i Göteborg i slutet av september 2011: modernisterna Edith Södergran och Henry Parland, Zacharias Topelius och den textkritiska utgivningen av hans skrifter, kändisar och doldisar i Biografiskt lexikon och Sophie Creutz och hennes värld.

FREDRIK HERTZBERG

Katarina Gäddnäs intervjuade Agneta Rahikainen om antologierna *På fria villkor*, *Edith Södergran-studier* och *Erhållit Europa* vilket härmed erkännes. *Henry Parland-studier*. Rahikainen utgick från den dominerande roll Gunnar Tideströms biografi haft för tolkningen av Södergrans diktning och visade genom ett flertal exempel på hur hans spekulativa psykologiserande perspektiv styrts och snört in uppfattningen om författarskapet. Bilden av ”den bräckligt lungsjuka poetissan i Raivola”, för att citera en essä i den aktuella Södergran-antologin, luckrades upp grundligt i detta intressanta samtal. Bland annat påpekades att mytologiseringen av Södergrans karelska Raivola undanskymt det faktum att orten snarare var en kosmopolitisk järnvägs-knutpunkt mellan Viborg och S:t Petersburg än en ödslig, lantlig idyll. Att Södergran knöts till den romantiska idén om författaren som oberoende geni – en uppfattning hon också själv gav näring åt – har paradoxalt nog gjort det svårare att se hennes särprägel. Rahikainen underströk det mångfacetterade och heterogena i Södergrans dikter, och uttryckte en förhoppning om att nya generationer av Södergranläsare hittar nya sätt att ta till sig hennes poesi.

Frågan om Södergrans attraktionskraft togs upp också av Ebba Witt-Brattström, som tillsammans med Clas Ziliacus intervjuades av förläggaren Jo-

» Bland annat påpekades att mytologiseringen av Södergrans karelska Raivola undanskymt det faktum att orten snarare var en kosmopolitisk järnvägsknutpunkt mellan Viborg och S:t Petersburg än en ödslig, lantlig idyll.”

nas Ellerström. Witt-Brattström betonade Södergrans öppenhet – ”man blir aldrig klar med henne” – och hennes direkta apostrofering av läsaren. Apropå Södergran och Parland betonade Zilliacus flerspråkigheten i deras respektive bakgrund som en bakomliggande faktor för förmågan att öppna världen för läsaren, att få läsaren att se omvärlden på nya sätt. Ellerström bad Zilliacus och Witt-Brattström nämna några ord som anknöt till respektive författarskap: Zilliacus tog fasta på autobussen, sodavattnet och motorcykeln som moderna fenomen genomlysta av Parland, Witt-Brattström på Södergrans evighetspräglade stjärnor, solar och månar som element i en konstifik värld.

Finlands många ansikten

Henrik Knif intervjuades av Wivan Nygård-Fagerudd om *Biografiskt lexikon*s fyra volymer. På frågan om vad en svensk läsare kunde tänkas intressera sig för i ryska tidens Finland framhöll Knif att Finlands skilsmässa från Sverige ingalunda var så definitiv som man kanske kunde tro: merparten av högkulturen försiggick under ryska tiden fortfarande på svenska, och kontakterna till Sverige var täta; Runeberg och Topelius framförde ju också sitt fosterländska patos på svenska. Knif framhöll vidare att det unika med *Biografiskt lexikon för Finland* är att det bereder plats för finska röster på svenska – medan den finländska kulturen för en svensk publik tidigare framför allt förmedlats av finlandssvenskar är perspektivet nu breddat och mer varierat.

Den luftiga diktionen i lyriken och det mustiga språket i historieberättandet lyftes fram som det mest livskraftiga i Topelius författarskap när Clas Zilliacus och Carola Herberts intervjuades av Wivan

Nygård-Fagerudd. På podiet ståtade del I och II av SLS Topelianska skrifter, de digra volymerna *Finland framställt i teckningar* – Topelius första större arbete om Finland och dess historia – och *Ljungblommor*, som innehåller (och kommenterar) Topelius första diktsamlingar. Apropå den senare titeln framhöll Herberts att ljungblomman är en symbol för det genuint finska landskapet. Zilliacus betonade bredden i det Topelianska författarskapet, och lyfte fram de i princip obegränsade möjligheter det digitala mediet innebär för kommenterandet av texterna.

Kirsi Vainio-Korhonen intervjuades av Wivan Nygård-Fagerudd apropå sin bok *Sophie Creutz och hennes tid. Adelsliv i 1700-talets Finland*. Vainio-Korhonen berörde bl.a. förhållandet mellan grevinnan och godsägarinnan Sophie Creutz och den svenske officeren och ryske generalen Göran Magnus Sprengtporten. De var svägerska respektive sväger och hade ett förtroligt förhållande; det har rentav antytts att Sprengtporten var far till ett av Sophie Creutz barn. Sprengtporten var den ledande kraften i Anjalaförbundet och dömdes jämte flera andra sammansvurna till döden för landsförräderi, en dom som dock inte verkställdes. Vainio-Korhonen förde ett intressant och upplysande resonemang kring detta, och lyfte också bl.a. fram den för 1700-talet utmärkande sensibiliteten, som gör det svårt för en historiker av i dag att riktigt veta var gränsen går mellan de sentimentala känslouttryck man odlade i adliga kretsar på 1700-talet och de faktiska känslor man hyste. Vidare målade Vainio-Korhonen upp bilden av ett kosmopolitiskt storfurstendöme; ett Finland med mindre bestämda gränser mellan länder och kulturer än vad fallet blev efter självständigheten. ■

Fredrik Hertzberg är redaktör för Biografiskt lexikon för Finland

Författaren, skrotkonstnären, snickaren

Mathias Nystrand har intagit Abramsgården

I slutet av 2010 flyttade författaren Mathias Nystrand in i författargården Abrams i Vörå, efter att ett boendeavtal med SLS ingåtts. Han har hittills genomlevt en smällkall vinter i det 200 år gamla huset, med en påföljande varm sommar: "litet kyligt var det förra vintern, vattnet frös två gånger, men i det stora hela gick det bra". Och katten Abraham håller mössen effektivt på avstånd.

MAGNUS PETTERSSON

— **D**et ska alltid få finnas utrymme för barnet. Blir vi för vuxna kanske vi tappar bort kreativiteten, säger Mathias Nystrand i en intervju i Vasabladet den 6 juli 2011. Aktuell då var utställningen "Det vuxna barnet" – en utställning med skrotkonst, bl.a. miniatyrbilar och -traktorer – som han tillsammans med sin morbror Sixten Ahlsved arrangerade vid Abramsgården under några dagar i somras. Utgångspunkten för utställningen var att ta fasta på avståndet mellan vuxenskapet och barndomen, att minnas eller försöka minnas hur det var att vara barn. Utställningen kunde beses under Vörådagarna i juli och väckte stort intresse. Uppemot 300 besökare såg skrotkonsten under de tre dagar utställningen var öppen.

I dag värdesätter Nystrand vardagens rutiner, långsiktighet och förutsägbarhet. Han säger att det

i hans konst finns såväl humor, allvar som ren hantverksglädje, men främst är varje verk ett uttryck för en av oändliga former av hans uppfattning av skönhet och sannhet.

– Det är främst min vilja att vara sann mot mitt öga – och då menar jag inte bara i konsten utan i alla livsval – som visar riktningen för min vandring, säger han.

Nystrand debuterade 2001 med romanen *Hyperventil*, som fick goda recensioner, och har gett ut några romaner samt medverkat i två antologier. Skrivan- det har gett en knapp men tillräcklig utkomst. Han har avlagt filosofie magisterexamen vid Åbo Akade- mi med folkloristik som huvudämne, ett ämnesval

Mathias Nystrand (f. 1978) har utgett

Hyperventil, Författarnas Andelslag 2001

Dofen i en Wartburg, Söderströms 2004

Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen (i antologi med andra författare), Deutsche Bibliothek 2004

Contemporary Finland-Swedish Fiction (i antologi med andra författare), Swedish Book Review 2007

En byggares bekännelser. Facets 1997–2007, Söderströms 2007

Antikvariatshandlaren i Visby och andra berättelser.

Patafysik, Claes Hylingers hemliga sällskap och intel- lektuell karnevalism, Rönnells Antikvariat 2009

” Jag är öppen för alla väderstreck. För mig är konstformerna likvärdiga – de är olika språk för att kommunicera ut det man vill ha förmedlat.”

som ter sig ytterst lämpligt för denne man, intresserad som han är av myter, trosföreställningar och överraskningar.

Efter tio år av litteratur (uppblandat av fotografering, teckning, skrotkonst, snickeri, musicerande, sport, studier) ”återstår att om en femtio år avgöra vilket som blev ’det huvudsakliga’ och vilket som var mer ’tillfälligtvis’. Jag är öppen för alla väderstreck. För mig är konstformerna likvärdiga – de är olika språk för att kommunicera ut det man vill ha förmedlat. Jag väljer det språk som passar situationen bäst och lär mig sedan den vokabulär som krävs för att kunna kommunicera tillräckligt flytande”, konstaterar han.

Beträffande framtiden är det i varje fall klart att han våren 2012, tillsammans med sitt gäng från gymnasietiden, arrangerar en gemensam utställning på Café After Eight i Jakobstad, för att ”manifestera att det blev något fint och stolt av oss, trots tonårsängest, vilshenhet och uppror”.

Omgivningen kring Abramsgården är fylld av goda grannar och en inspirerande natur. Under hösten har han vid sidan om det övriga jobbat på husbyggen, en skapande verksamhet som fascinerar honom.

– Det vore fantastiskt att få ingå i ett arbetslag och bygga upp hus professionellt, sammanfattar han sin högsta ambition just nu. ■

Magnus Pettersson är kanslichef vid SLS

Författaren Mathias Nystrand räds inte att vi behov ta till grövre verktyg, här utanför vagnslidret vid Abramsgården. Foto Magnus Pettersson.

Författargården Abrams

har tillfallit Svenska litteratursällskapet i Finland genom en testamenterisk donation efter handlanden Matilda Westin i Vörå. Gården, som är belägen i Andkil by, togs i bruk 1992 efter att den genomgått en grundlig renovering.

DET ÖPPNA ARKIVET

Under de senaste åren har en väldig förändring på SLS arkiv ägt rum, liksom i arkivvärlden överlag. Arkivariens arbetsbild har fått ett nytt utseende och arkivarbetet en ny ledstjärna: öppenhet.

NELLY LAITINEN

Kate Theimer har i sin artikel *What Is the meaning of Archives 2.0?* (The American Archivist, vol. 74 spring/summer 2011) analyserat arkivets och arkivariens nya roll. Från att ha varit materialcentrerad och främst kretsat kring registrering, katalogisering och konservering har arkivets tyngdpunkt förskjutits till att handla om förmedling (Theimer: ”user centered, not record centered”). Det handlar givetvis fortfarande om att på bästa möjliga sätt bevara kulturarvet rent fysiskt men i dag är fokus ställt på att kommunicera med användarna och göra materialet tillgängligt.

I praktiken betyder det ständig aktivitet utåt, arkiven informerar om sitt material på olika sätt, i olika medier, åt olika grupper och på ett språk som är anpassat enligt målgrupp. Arkivens ”gamla papper” är inte längre endast undanstuvade i brandsäkra magasin; de finns digitaliserade och utlagda på webben, de ligger i färgglada kopior på högstadieelevers pulpetlock, de används för digitala frågesporter, datorspel, tävlingar och informativa webbtexter. Tyngden ligger i dag på användarvänlighet, läsbarhet, tillgänglighet och arkivpedagogik. Det skall vara lätt

att få information, det skall gå snabbt, det skall gå att gilla på Facebook, att läsa om på Twitter och att beskåda på Flickr.

För bara några år sedan fungerade SLS webbplats främst som en statisk anslagstavla. I dag är den ett interaktivt rum för användare, det går att fördriva tiden där, att fråga och få svar, att leka, spela och läsa. Där finns information att få, liksom också t.ex. bloggar, ordspråk och bildrundvandringar. Det är så det ska vara i dag: öppet för alla, lätt att ta till sig, informationsrikt och roligt, personligt men proffsigt.

I enlighet med den nya strategin har SLS arkiv fokuserat på nya målgrupper och på hur man bäst kan nå dem (Theimer: ”attracting new users – not relying on users to find them”). En viktig målgrupp är skolvärlden; både lärare och elever. Arkivets första pedagogiska arbetshelhet *Skolväskan* (arkivbaserat material med tillhörande uppgifter) har visat sig ha stor efterfrågan och har lånats ut flitigt till högstudier och gymnasier. Vi fortsätter att satsa på konceptet genom att utarbeta en ny väska om krigsbarn.

Arkivet går allt mer mot en framtid som ett öppet rum för en allt större publik, allt från skolklasser till pensionärer. Det innebär förändringar i verksamheten och ett bredare arbetsfält. Vad har vi att erbjuda alla dessa målgrupper? Har de specifika behov som vi kan tillmötesgå? Hurudan service kan vi erbjuda dessa olika målgrupper och i vilken tappning? Hur stor del av servicen ska finnas på nätet? Hur ska det tekniskt vara uppbyggt, enligt vilken standard? Hur långt sträcker sig kostnadsfri service? Hur beaktar vi på ett smärtfritt sätt både upphovsrätt och

personskydd? Hur ska vi på ett smidigt sätt integrera allt det nya i vår arbetsbild?

Det är många frågor av den här typen som är aktuella just nu. Frågorna gäller både själva yrket och dess allt bredare målgrupp, användarna. I stället för att konstatera att öppenhet behövs har vi övergått till att fråga oss *hur* den ska genomföras på bästa tänkbara sätt. Theimer uppmanar i sin artikel till innovation och flexibilitet istället för att klamra sig fast vid gammal vana. Teknologin, som ohjälpligen genomsyrar allt i dag, ska ses som ett hjälpmedel, inte som en extra arbetsbörda. Teknologin ersätter många gamla rutiner som med tiden faller bort helt och hållet. Det innebär också att äldre arbetsmoment faller bort för att ge plats för nya. Det ska fungera som ett lukrativt kretslopp där gammalt försvinner och nytt blir till – som en fungerande kompost ungefär.

Arkivens dag i Norden inföll traditionsenligt den andra lördagen i november. Temat för i år var kanske föga överraskande: öppenhet. SLS arkiv höll därför öppet hus. Programmet bestod av en fotografutställning, identifiering av äldre fotografier, filmvisning, bokförsäljning, kaffebord, hjälp med informations-sökning och pysselbord för barn. Tanken bakom

evenemanget var att erbjuda dem som normalt inte hinner pga. arbete, småbarn etc. en möjlighet att bekanta sig med arkivet. Barnen var också välkomna. Det var glädjande många, både stora och små, som besökte evenemanget – totalt blev vi ett femtiotal personer som stimmade kring de olika borden och programpunkterna i SLS festsal på Riddaregatan i Helsingfors. Pysselbordet för barnen var särskilt välbesökt och där tillverkades många fina saker av flinka små fingrar; flätade hjärtan, julgransprydnader av halm, jultomtarna och pappersdockor.

Barnens närvaro var ett viktigt inslag. Det viktiga med dem var inte vad de gjorde utan att de fick komma, att det fanns något för dem, att de var välkomna. Kanske det i något barns huvud uppstod en tanke, om än ordlös, att arkivet eller SLS var ett trevligt ställe. Det räcker, det är det frö vi vill så i framtidens arkivbesökare. ■

Nelly Laitinen är arkivarie på Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Pyssel för större och mindre barn på Arkivens dag. Foto: Nelly Laitinen

Kulturjour på bokmässan i Helsingfors

SLS arkiv och bibliotek ordnade en kulturjour i SLS monter på årets bokmessa i Helsingfors. Mässpubliken kunde bl.a. ställa frågor till Historiska och litteraturhistoriska arkivet om hur man ska ta hand om släktens papper eller gamla fotografier. Flera personer hörde sig för om hur arkiv ska ordnas och förtecknas och vilket slag av papper och arkivkartonger man skall förpacka dem i. Frågor ställdes också bl.a. om möjligheten att donera material till SLS arkiv. Angående fotografierna ställdes frågor om vård av äldre bilder, men också digitalisering intresserade.

Under rubriken *Från papper till pixel. Arkivet på webben* presenterades en palett av digitalt material som finns tillgängligt på webbplatsen www.sls.fi. Här finns allt från utställningar och fotogalleri till informativa och roliga temahelheter, frågesporter, spel och uppgifter för lärare och elever,

allt med anknytning till finlandssvenskarnas traditioner, seder, musik och språk samt till finlandssvenska författare.

I myllret av nya böcker på bokmässan slog SLS bibliotek också ett slag för gamla böcker. Här låg fokus på boken som fysiskt föremål, med databasen över Jarl Pousars historiskt intressanta bokbandsamling som utgångspunkt.

Finns polskan som farfar spelade bevarad? kunde man fråga Folkkultursarkivet, som presenterade nyutkomna folkmusikskivor och den digitala utgåvan av Finlands svenska folkdiktning.

Besökarna inbjöds också att bidra till arkivskatterna i Folkkultursarkivet och Språkarkivet. De kunde plocka med sig frågelistan "Att uppleva tystnad", som ingår i ett nationellt insamlingsprojekt, medan mässenkäten "Fira födelsedag" kunde besvaras på ort och ställe. Den frågade om kalasstrategier

i samband med egna märkesdagar. Temat anknuter till Folkkultursarkivets 75-årsjubileum som firas 2012. Språkarkivet hade en frågelista om dialektord. Under rubriken "Pripelsås eller köttfärsås" svarade sammanlagt 66 personer på frågor om vilket ord de använder för t.ex. sås gjord på matlet kött eller vad de kallar julgubben. ■

Bland dem som svarade på Folkkultursarkivets och Språkarkivets mässenkäter delades bokpris ut. Vinnare var **Niklas Haapalainen**, Tusby (för "Fira födelsedag") samt **A.-C. Grundstroem**, Helsingfors, och **Eric Adlercreutz**, Helsingfors, (för "Pripelsås eller köttfärsås").

Anne-May Berger och Marika Rosenström ger råd om gamla fotografier i SLS kulturjour på bokmässan.

Arkivväskan Vasa Bomull

Österbottens traditionsarkiv och Österbottens museum har gjort en arkivväska om fabriken Vasa Bomull, verksam i Vasa från 1857 till 1980. I väskan finns en kort översikt av bomullsfabrikens historia samt foton, dokument och föremål ur museets och traditionsarkivets samlingar. Dessutom ingår färdiga uppgifter som kan lösas utgående från väskans innehåll. Genom arkivväskan erbjuds lärare ett undervisningsmaterial som berättar om industrialiseringen utgående från den lokala industrihistorien och den enskilda arbetstagarens synvinkel. Eleverna arbetar själva med arkivmaterial och museiföremål för att undersöka historien.

Samarbetet kring arkivväskan är ett nytt sätt för traditionsarkivet och museet att tillsammans presentera arkivmaterial för nya målgrupper. Samtidigt välkomnar arkivet och museet också eleverna på besök för att forska vidare i materialet.

Arkivväskan Vasa Bomull lämpar sig särskilt för historieundervisningen i årskurs 7, men den kan också användas i andra årskurser och i gymnasiet. Väskan kan lånas till skolor genom kontakt med museipedagog Kukka-Maaria Kallio på Österbottens museum, tfn 040-483 0410, e-post kukka-maaria.kallio@vaasa.fi. Uppgifterna och dokument ur väskan hittas också i digitalt format på Vasa stads kulturportal Kultiva.

» www.sls.fi/skolan

» www.kultiva.fi

Foto: Österbottens museum / Erkki Salminen

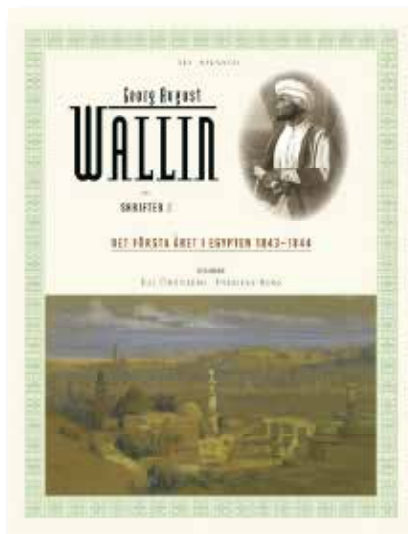
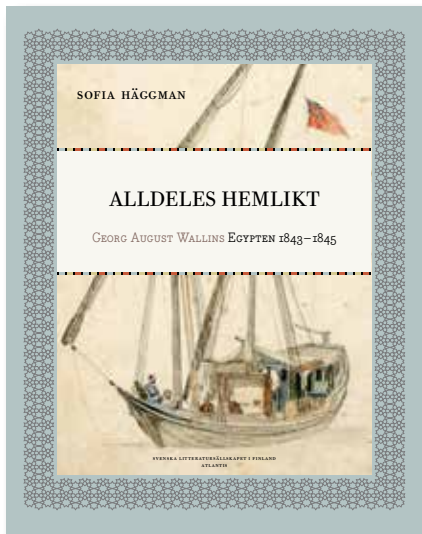

Porträttavtäckning

ett porträtt av tidigare ordföranden, professor Håkan Andersson avtäcktes i sällskapets auditorium den 17 november 2011. Håkan Andersson var styrelsens ordförande åren 2000-2010. Porträttet har målats av konstnär Robert Back.

Nya böcker från SLS

HÖSTEN 2011

GEORG AUGUST WALLIN

Skrifter 2

Det första året i Egypten 1843–1844

Utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg

Band 2 av Georg August Wallins *Skrifter* inleds när Wallin anländer till Alexandria i december 1843. Efter några veckor där reste han till Kairo där han bosatte sig. Under vistelsen i Alexandria klädde sig Wallin ännu i sina västerländska kläder, men dagen innan han steg på båten till Kairo genomgick han den yttre förvandlingen till muslim. Från Kairo gjorde han en cirka en månad lång resa till Nedre Egypten våren 1844.

465 s., inbunden, illustrerad, pris ca 44 €
ISBN 978-951-583-227-6

SOFIA HÄGGMAN

Alldeles hemligt

Georg August Wallins Egypten 1843–1845

Åren 1843–45 reste G. A. Wallin runt i Egypten med sina dagböcker som ständiga följeslagare. Under sina resor och sin tid i Kairo beskrev och kommenterade han ett land som var totalt obekant hemma i Finland.

Sofia Häggman har följt honom i spåren med dagböckerna som ciceron. Hon beskriver det Egypten Wallin såg och vad som finns kvar av det i dag.

470 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €
ISBN 978-951-583-231-3

SVEN-ERIK KLINKMANN

I martallarnas, fänrikarnas och dixietigrarnas land

En resa genom det svenska i Finland

En bred kulturanalytisk studie av det svenska i Finland under de senaste 200 åren, då det svenska ständigt har speglats i det finska och det finska i det svenska. Med utgångspunkt i allt från populärkultur, turism och Mumindalsreferenser till Runebergs och Topelius bild av det finska folket, landskapet och nationen visas här hur metaforer, bilder och stereotyper uppkommit och hur de präglat och styrt uppfattningen om fenomenet det svenska i Finland.

382 s., häftad, illustrerad, pris ca 38 €
ISBN 978-951-583-225-2

HELENE SCHJERFBECK

Och jag målar ändå

Brev till Maria Wiik 1907–1928

Utg. Lena Holger

Lena Holger har läst, valt, tematiserat och kommenterat långt över hundra brev från Helene Schjerfbeck till vännen och konstnärskollegan Maria Wiik. Det är första gången ett stort antal av Schjerfbecks brev publiceras samtidigt. Breven ger en unik inblick i två konstnärsvänners vägval under livsavgörande omständigheter.

301 s., inbunden, illustrerad, pris ca 44 €
ISBN 978-951-583-233-7

I samarbete med Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse

SUSANNA LUOJUS & ITHA O'NEILL (RED.)

Gatans dikter

Ragnar och Hilding Ekelunds måleriska stad

Gatorna och gränderna i Borgå gjorde ett starkt intryck på de unga bröderna Ragnar och Hilding Ekelund. Senare skulle det byggda landskapet och den harmoniska vardagsarkitekturen i historiska, sydeuropeiska

städer sätta sin prägel på Ragnar Ekelunds måleri och poesi och på Hilding Ekelunds arkitektur. Konsthistorikerna Erik Kruskopf och Riitta Nikula diskuterar bröderna Ekelunds estetiska värderingar och formspråk i varsin artikel. 111 s., inbunden, illustrerad, pris ca 30 €, ISBN 978-951-583-230-6. I samarbete med Amos Anderssons konstmuseum

KENNETH DANIELSEN

Promenade des Anglais 139

Historien om Villa Huovila, dess finska ägare och invånare

Ingenjören, godsägaren och världsresenären Carl Constantin Collin lät 1910–11 bygga Villa Huovila vid strandpromenaden i Nice. Senare övertogs villan av Sergej Nikolajeff junior, en framgångsrik bilhandlare och industriman från Helsingfors. Villan blev en knutpunkt för en rad finländska affärsmän och kulturpersonligheter och också för en grupp personer som gick i spetsen för den tekniska utvecklingen och moderniseringen i Finland strax före och efter självständigheten.

420 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €, ISBN 978-951-583-232-0

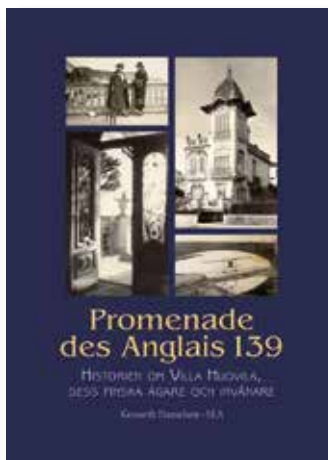
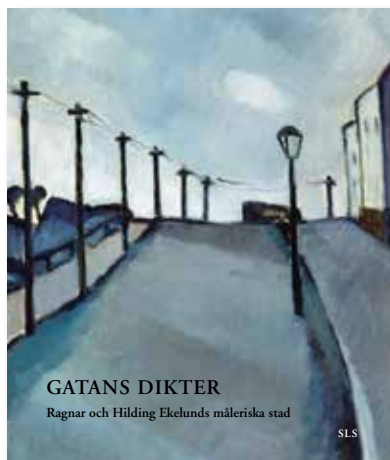
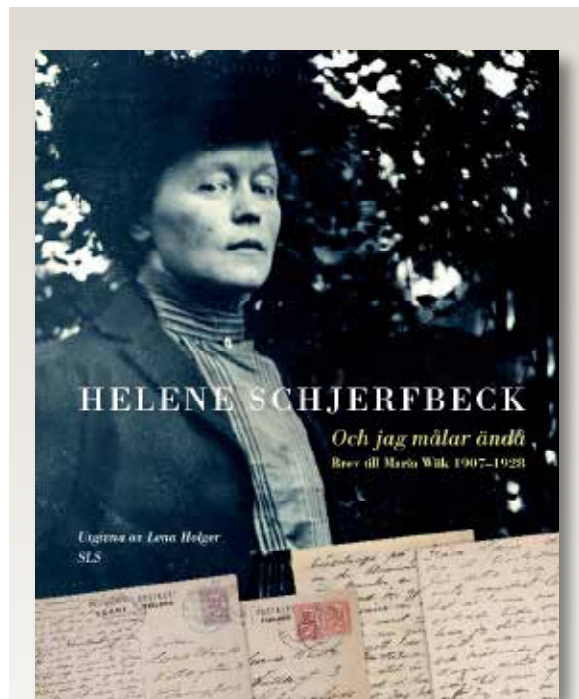
PETJA HOVINHEIMO

Finska vyer / Suomalaisia näkymiä

1840-talets storfurstendöme i bilder / 1840-luvun suuriruhtinaskunta kuvissa

I detta bildverk utges för första gången originalteckningarna till Zacharias Topelius stora verk *Finland framställt i teckningar* (1845–1852). Teckningarna, som litograferades i Tyskland, utfördes av 1840-talets främsta finska konstnärer, bl.a. Johan Knutson, Per Adolf Kruskopf och Magnus von Wright. Bildmaterialet belyser samtidens syn på landskapet, bilden av Finland på 1840-talet och tillkomsten av *Finland framställt i teckningar*. Boken är tvåspråkig.

231 s., inbunden, illustrerad, pris ca 42 €, ISBN 978-951-583-218-4

Nya böcker från SLS

Biografiskt lexikon för Finland 3 och 4

Republikens tid A-L och M-Ö

Storverket Biografiskt lexikon för Finland blir komplett. De två avslutande delarna omfattar personer verksamma i Finland från 1917 fram till i dag. I de två volymerna ingår sammanlagt 844 biografier, bl.a. över arkitekten Alvar Aalto, författaren och konstnären Tove Jansson, filmregissören Aki Kaurismäki, marskalk Gustaf Mannerheim, kompositören Kaija Saariaho och dataprogrammeraren Linus Torvalds.

BLF 3, 922 s., ISBN 978-951-583-235-1

BLF 4, ca 970 s., ISBN 978-951-583-236-8

Inbundna, illustrerade, pris ca 75 € per volym, utkommer i januari.

PIA FORSSELL & CAROLA HERBERTS (RED.)

Digitala och tryckta utgåvor

Erfarenheter, planering och teknik i förändring

Elektronisk publicering är en rykande aktuell fråga både för förläggare och för redaktörer vid vetenskapliga utgåvor. Här analyserar nordiska textkritiker tekniska och vetenskapliga aspekter på digital utgivning, med exempel från pågående utgåvor av bl.a. August Strindbergs, Henrik Ibsens, Selma Lagerlöfs och Zacharias Topelius författarskap.

248 s., inbunden, pris ca 28 €

ISBN 978-951-583-228-3. Utges i samarbete med Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer NNE

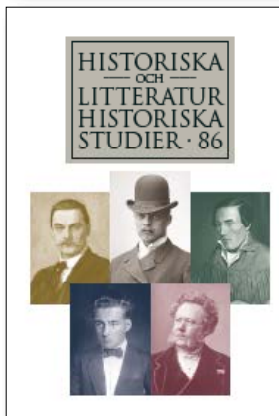

STEFAN NYGÅRD & JULIA TIDIGS (RED.)

Historiska och litteraturhistoriska studier 86

Temat för årsboken är "internationalism på hemmaplan". Betydelsen av internationella strategier på det kulturella fältet i små länder diskuteras ur olika discipliners perspektiv med exempel ur finländskt och nordiskt 1800- och 1900-tal. Hur har enskilda intellektuella och konstnärer lyckats i sina försök att etablera sig i utlandet eller mobilisera internationella erfarenheter?

187 s., häftad, pris ca 28 €, ISBN 978-951-583-229-0

VÅREN 2012

ANNA-MARIA ÅSTRÖM
& JONAS LILLQVIST (RED.)

Stadens hjärta

Täta ytor och symboliska element i nutida nordiska städer

En antologi om stadslivets förvandling i tio nordiska städer under slutet av 1900-talet och fram till i dag.

ca 360 s., häftad, illustrerad, pris ca 38 €
ISBN 978-951-583-234-4

ANITA SCHYBERGSON

Adonis och Aallotar

Namn-givningen av finländska handelsfartyg 1838-1938

Varifrån kommer namnen på fartyg? Finns det något mönster i mångfalden, finns det vissa namn eller typer av namn som återkommer?

Ca 250 s., inbunden, illustrerad, pris ca 38 €
ISBN 978-951-583-243-6

RAINER KNAPAS

Kunskapens rike

*Helsingfors universitetsbibliotek
– Nationalbiblioteket 1640–2010*

Bibliotekets tillkomst, verksamhet, donatorer, byggnader och färgstarka ledarpersonligheter beskrivs i ett kulturhistoriskt sammanhang från den anspråkslösa början som akademibibliotek i Åbo 1640 till dagens Nationalbibliotek.

Ca 450 s., inbunden, illustrerad, pris ca 54 €
ISBN 978-951-583-244-3

ANDERS CHYDENIUS

Samlade skrifter 1 (1751–1765)

Red. Maren Jonasson & Pertti Hyttinen

Anders Chydenius skrifter i en vetenskaplig utgåva. I den första delen möter vi först den unge studenten Chydenius som poet, senare den politiske ordvirtuosen vid riksdagen 1765.

Ca 500 s., inbunden, pris ca 44 €
ISBN 978-951-583-237-5

Utges i samarbete med Jyväskylä universitet, Garantiföreningen för Chydenius-institutet och Anders Chydenius stiftelse

JOHAN WREDE

Tikkanens blick

En essä om Henrik Tikkanens författarskap, livsöde och personlighet

En studie av Henrik Tikkanens författarskap sett genom de historiska och biografiska sammanhangen.

Ca 380 s., inbunden, pris ca 40 €
ISBN 978-951-583-245-0

Vi skiljdes ej åt utan liten rörelse

Mikael Hisingers resedagbok från Europa 1783–1784

Utg. Jouni Kuurne

Den unge Mikael Hisinger på Grand tour i Europa, där han studerade befästningsverk, civilarkitektur, antik konst och trädgårdar, besökte metropolerna Berlin och Paris och fascinerades av de schweiziska alperna.

Ca 300 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €
ISBN 978-951-583-246-7

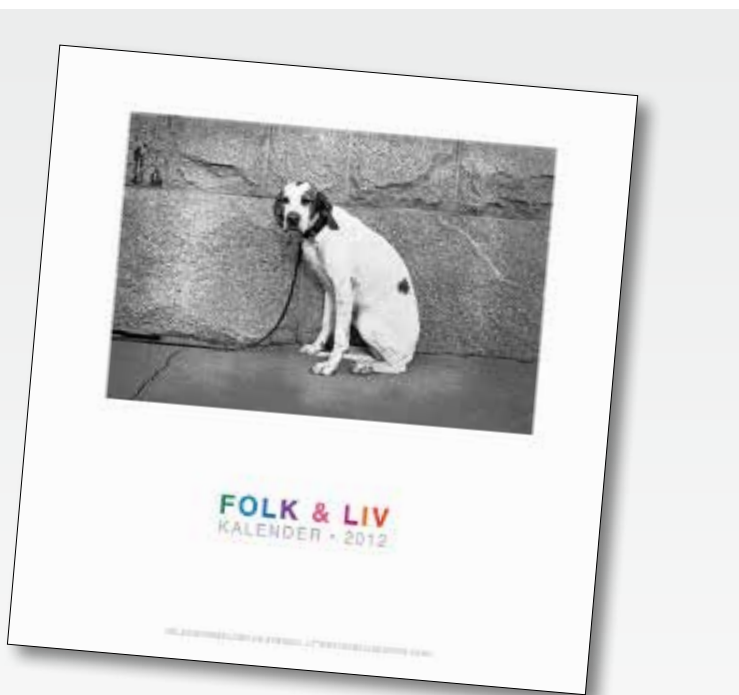
GABRIEL BONSDORFF

Om sättet att anlägga en Köks-Trädgård för Husbehof

Utg. Irma Lounatuori

Gabriel Bonsdorffs lilla trädgårdshandbok som han skrev 1804 för att främja fröförsäljningen från sin trädgård på Brinkhall utanför Åbo.

Ca 100 s., häftad, illustrerad, pris ca 20 €
ISBN 978-951-583-247-4

SLS KALENDER 2012

Årets kalender visar upp folk och liv i Helsingfors. Fotografierna i kalendern är valda ur olika samlingar i Historiska och litteraturhistoriska arkivet och Folkkultursarkivet vid SLS.

Kalendern kostar 12 euro och kan beställas per telefon 09-618 777 eller per epost: info@sls.fi. Den finns också till salu i Vetenskapsbokhandeln (Kyrkogatan 14, Helsingfors).

God Jul & Gott Nytt År

Svenska litteratursällskapet vill sända en julhälsning som värmer bättre än julkort. Vi tackar därför alla medlemmar, kunder och samarbetspartner för det gångna året med en donation till Röda korsets vänverksamhet.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND